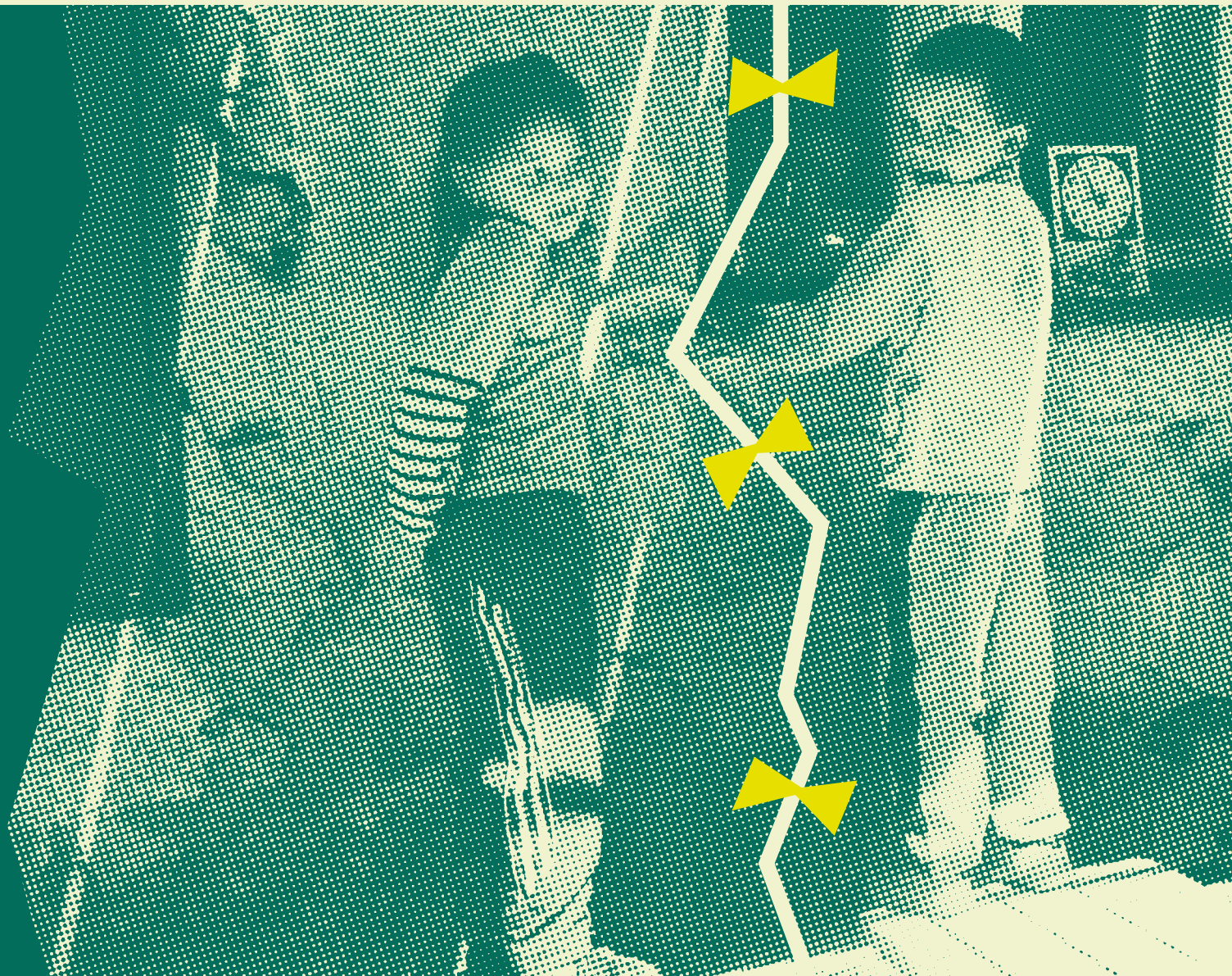

Udržet rodiny pohromadě

Program: Evropa občanům (2007–2013)

Projekt: „Podpora integrity rodin ohrožených sociálním vyloučením a jejich místo v měnící se Evropě“ aneb „Společně na podporu ohrožených rodin“ realizovaného v zemích Visegrádské čtyřky

Závěrečná publikace projektu realizovaného v zemích Visegrádské čtyřky v období srpen 2009–červenec 2010

Hlavní realizátor projektu:

SKOK, o. s. Praha

Partneři:

**EAPN ČR, o. s. (Praha), Socia, o. z. (Bratislava), SAPN, o. z. (Bratislava),
WRZOS (Warszawa), HAPN (Budapest)**

Projekt podpořili:

EACEA, Visegrád Fund, Friedrich Ebert Stiftung

Editorky: Milena Černá, Monika Granja

Fotografie: archiv SKOK, o.s.

Translation: Tatjana Wojciechowska, Milena Černá

Design & Typo: Lukáš Fritz

Náklad: 400 výtisků

Praha 2010

OBSAH

Úvod.....	3
ČESKÁ REPUBLIKA	5
Udržet rodiny pohromadě.....	6
Postavení rodiny v České republice.....	8
Sanace rodiny v české praxi	10
Individuální plánování	14
Multidisciplinární spolupráce	19
SLOVENSKÁ REPUBLIKA	23
Přístup k bývaniu – neriešený rozmer chudoby a sociálneho vylúčenia	24
POLSKO	37
Systém podpory rodin ohrožených sociálním vylúčením	38
Hostel pro rodiny a komplex chráněných bytů stezkou ke samostatnosti.....	62
MAĎARSKO	67
Předlužení jako ohrožení integrity rodin v Maďarsku	68
Závěr	72

ÚVOD

V zemích Visegrádské čtyřky dochází postupně k většímu zaměření na rodiny, zejména na rodiny v nouzi. Cílovými skupinami jsou:

- » rodiny s více dětmi, ale s nízkou úrovní vzdělání, která je cestou k špatně placené práci až k dlouhodobé nezaměstnanosti a závislosti na sociálních dávkách;
- » mladé rodiny s nízkými a středními příjmy, které se ocitnou v situaci předlužení;
- » rodiny žijící ve vyloučených lokalitách, bez dostupné dopravy, pošty, zdravotnických a školských zařízení a dalších veřejných služeb, s nedostatečnou hygienou i topením, trpící podvýživou a řadou zdravotních problémů;
- » mladí lidé žijící na ulici a uživatelé drog.

Namísto řešení otázek přiměřeného bydlení, oddlužení, pomoci při závislosti na drogách či podpory při výběru vhodného zaměstnání jsou často oddělovány děti od rodičů, což má negativní vliv jak na celistvost rodiny, tak na rozvoj osobnosti dětí podmíněnou citovou deprivací při pobytu v kolektivních výchovných zařízeních.

Evropský hospodářský a sociální výbor vypracoval v roce 2009 dokument „Program pro Evropu – návrhy občanské společnosti“. Výbor prostřednictvím tohoto programu vyzývá evropské instituce, členské státy, politické a sociální činitele, a tím i občany Evropské unie, aby zajistili, že prioritní jsou evropské, a ne pouze národní otázky. V době, kdy jsou všechny evropské země zapojeny do diskuse o hospodářské a finanční obnově, je to mimořádně důležité.

V tomto kontextu se uskutečnil projekt **„Podpora integrity rodin ohrožených sociálním vyloučením a jejich místo v měnící se Evropě“**. Hlavním partnerem byl SKOK, o.s. – sdružení nestátních neziskových organizací (NNO), které poskytují sociální a zdravotně sociální služby v ČR, jako partneři jsou zapojeny NNO ze Slovenska, Polska a Maďarska. Většina z nich jsou organizace patřící do Evropské sítě proti chudobě (EAPN) nebo s EAPN úzce spolupracující.

Je obvyklé, že projekty podporované z evropských strukturálních fondů se zabývají např. problematikou zaměstnanosti, vzdělávání, ohrožených dětí. Tento projekt klade důraz na celistvost rodiny jako důležitý faktor, který brání před chudobou a sociálním vyloučením. Projekt je inovativní také tím, že zve lidi se zážitkem chudoby a sociálního vyloučení, aby se otevřeli vůči svému okolí a společně hledali východiska z obtížných životních situací.

Projekt se realizoval formou národních setkání v Brně, Varšavě, Budapešti a Bratislavě, kterého se účastnili všichni partneři. Každé z těchto setkání mělo za úkol nechat promluvit nejprve rodiny ohrožené sociálním vyloučením („Říci to vlastními slovy“) a posléze odborníky („Dejme hlavy dohromady“) na dané téma. V průběhu realizace projektu měli

partneři možnost zaměřit se blíže na témata, která jsou v rámci integrity rodin v jejich zemi právě aktuální. Proto se v závěrečné publikaci objevují otázky sociálního bydlení, vzrůstající zadluženosti občanů či systému sociálních služeb. Ve dnech 27.–28. května 2010 se v Brně uskutečnilo mezinárodní setkání, v němž se opět setkaly rodiny a experti ze zemí Visegrádské čtyřky. Jeho hodnocení bylo vysoké, neboť z příkladů dobré praxe, za účasti rodin, které se dostaly z obtížných životních situací s podporou nestátních neziskových organizací, vzniklo prostředí příznivé pro komunikaci a přijímání nových podnětů.

Vedlejší cíl představuje zahrnutí nově získaných poznatků do strategických plánů, které se připravují pro období 2011–2013 ve všech členských státech EU, zejména do Národního akčního plánu sociálního začleňování (NAPSI) a do Národního akčního plánu k transformaci a sjednocení péče o ohrožené děti.

V Praze červen 2010

ČESKÁ REPUBLIKA

UDRŽET RODINY POHROMADĚ

Milena Černá, SKOK, o. s.

V roce 2009 vydalo Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky částku více než 108 mil. Kč na aktivity podporující rodinný život. O tuto dotaci se podělilo zhruba 350 nestátních organizací. Jejich aktivity představují péči o radostné dětství, hry ve volném čase, problémy dospívání a start do života, klubové programy pro maminky na mateřské dovolené i poradny pro rodiče.

Z pestré mozaiky vystupují do popředí doposud málo početné programy sanace rodin jako majáky, o které se může rodinná politika české vlády skutečně opřít, změnit nepříznivou situaci a ještě ušetřit. Ačkoliv zákon o rodině dává jednoznačně přednost výchově dětí v rodině před ústavní výchovou, praxe je stále poněkud odlišná. V ústavní výchově se mohou snadno ocitnout děti, jejichž rodiče na výchovu nestačí, nemají dostatečné zkušenosti, jsou v konfliktu se zákonem, jsou nemocní či příliš chudí. Podle údajů ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy je z takových rodin 70 % dětí v současnosti žijících v dětských domovech.

Zákon o sociálních službách pamatoval na sanaci rodin jako na jeden z typů sociálních služeb, ale v terénu jsou zatím vzácné. Zakladatelskou funkci nemůžeme upřít občanskému sdružení STŘEP. Dávno před zákonem o sociálních službách zveřejnilo metodiku a s projekty sanace a doprovázení rodin uspělo jak na evropském, tak světovém fóru. Od té doby se zmírňováním následků obtížné životní situace rodin zabývá již více odborníků. Na mapě našich nestátních organizací se objevily takové, které se pokoušejí připravit rodinu na návrat jejich dítěte či celých sourozeneckých skupin z dětského domova a uspořádat poměry v rodině tak, aby děti již další bolestné rozloučení nemusely zažít. Další organizace se zabývají prevencí a doslova bojují o každé dítě rodiny, která se ocitne v nestabilní situaci, když ztrácí možnost obživy a bydlení, anebo se z jiných důvodů rozpadá.

Situace se podobá prevenci bezdomovectví. Dokud se člověk nalézá na své straně bytu, má naději. V okamžiku, kdy se ocitne na ulici, dostává se do smršti, která s sebou strhne lidi a celé rodiny do hmotné i sociální bída. Problém přitom nevznikne ze dne na den a vždy je možné předtím, ještě včas zasáhnout ve prospěch rodiny. Alespoň dát šanci! Zvlášť drastické bývá rozdělení dětí a rodičů.

Vedle dávek státní sociální podpory, sociálních dávek a dalších zákonných příplatků obec, kraj i stát musí pro rodiny postižené chudobou financovat náročné sociální služby. Ty z dlouhodobého hlediska stojí mnohem víc než např. poradenství při předlužení nebo stabilizace rodinné situace pomocí sociálních asistentů.

Zachování integrity rodiny se postupně stává klíčovým požadavkem všude tam, kde se rodina ocitne v obtížné životní situaci a vlastními silami se z ní nedokáže vymanit. Sanace rodin vede ke zvýšení samostatnosti a zvládnání praktických dovedností rodičů. Někdy stačí podpora při jednání s úřady, jindy pomoc při řešení problémů každodenního života, při výchově a učení dětí, domácím hospodaření, péči o byt. Přesvědčujte o tom lidi ve svém okolí, své sousedy, starosty a radní. Díky za každou, byť sebemenší iniciativu.

POSTAVENÍ RODINY V ČESKÉ REPUBLICE

Jan Vrbický, Občanské sdružení Salinger

Rodina je institut, který s nástupem moderní doby je považován za základ jakéhokoliv lidského uspořádání. Ve dvacátém století tento institut na našem území udělal několik proměn, od pojetí středostavovské rodiny na humanitním základě moderní společnosti přes vyvlastnění rodiny státem v padesátých letech, aby od sedmdesátých let si nacházela vlastní život v normalizačních dobách, jež vedla k určité kolonizaci totalitního systému, jak podotýká Ivo Možný. Tento proces s dalšími jinými vyvrcholil v sametové revoluci a začal hledat své místo ve svobodném postmoderním světě, který institut rodiny rozdělil do rozličných podob diskursu, co to vlastně rodina je.

Definice rodiny se pohybuje v rozpětí mezi soužitím dvou lidí přes manžele s dětmi a seniory až po „velkorodinu“. Pro potřeby této publikace, která se primárně zabývá podporou integrity rodiny pomocí sanace, chápeme rodinu jako koexistenci minimálně dvou lidí, z nichž jedno je dítě do patnácti let a druhý biologický rodič.

Těžší podoba uchopitelnosti pojmu rodina kopíruje současně i její obtížnou pozici ve společnosti. Současný životní styl založený na produktivitě vede ke dlouhodobému snižování porodnosti, zvyšování rozvodovosti a k životu, který známe pod pojmem „single“. V roce 2007 úhrnem plodnost byla 1,44 dítěte na ženu v reprodukčním věku, což byl velmi strmý nárůst, ale vysvětlení je, že se jedná o ženy, které se narodily v tzv. husákovském „baby boomu“ 70. let. Obecně ale jsme na úrovni, která nezajišťuje prostou reprodukci generací. Zároveň se mluví o „krizi mužství“, kdy jejím produktem je oslabování schopnosti být v roli partnera a otce. Pokud k tomuto přičteme i oddělení sexuality od reprodukce, pak nezbyvá než konstatovat, že hrozí zánik chápání rodiny jako základu státu.

Obecně opatřením proti této situaci je prarodinná politika státu. Fungování rodiny v rámci státu se opírá o zákon 94/1963 Sb., o rodině v platném znění. Dalším významným dokumentem je Národní koncepce rodinné politiky z roku 2005, která ve své preambuli definuje rodinu jako „základní a nejvýznamnější jednotku naší společnosti“. Vzhledem k výše uvedenému konstatuje, že rodina oslabuje a její funkce a role se minimalizuje. A tento trend je potřeba zvrátit. Základem pro tento proces je vytvoření celospolečenské diskuse, která by reagovala na změny ve společnosti. Dále se jedná o intenzivnější podporu vlastních potřeb rodiny a jejích členům. V souhrnu základním cílem je změna společenského prostředí pro možnost naplnění rodičovství a zároveň ohled na samotné potřeby členů rodiny. Je nezbytné ještě dodat to, že bez principu multiresortismu nelze tento základní cíl implementovat.

V kontextu této publikace se příspěvek dále zaměřuje na určitý segment prarodinné politiky, a to na rodiny a její členy ohrožené sociálním vyloučením, respektive na problematiku sociálně právní ochrany dětí.

Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí v platném znění definuje ochranu práv dítěte, jeho oprávněných zájmů a zároveň ohrožené rodiny podporuje při obnovení jejích funkcí. Veškeré tyto aktivity se vyvíjejí skrze orgány sociálně právní ochrany dětí a prostřednictvím osob pověřených k této činnosti.

Zároveň tato činnost je jedna ze základních pro potřeby implementace Národního akčního plánu k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011 (NAP). Pro danou cílovou skupinu je cílem skrze nastavení sítě dostupných služeb a sjednocení postupů u pracovníků dlouhodobě snížit počet dětí v ústavní péči. Zde je podstatné uvést, že zatímco od roku 2000 let počet stagnoval či rostl, tak za rok 2008 tento počet klesl z 9269 na 8203. Na druhou stranu je pravda, že cca 60 % dětí, u nichž byla ukončena ústavní výchova nebo ochranná výchova (OV), bylo zletilých. I proto je potřeba reagovat na stávající stav a do konkrétních podob přenést skrze NAP projekty či nové způsoby práce, které povedou k větší integraci rodiny do společnosti. A jedním z nich je i sanace rodiny, která je obsahem této publikace.

Před tím, než se publikace bude blíže zabývat sanací rodiny, je nutné říci několik tezí, které by mohly být počátkem společenské diskuse o integritě rodiny:

1. Obecně rodiny jako takové mají malý hlas při prosazování svých potřeb. A neexistuje ani zastřešující organizace či jiný prarodinný subjekt, jenž by byl schopen se za jejich požadavky postavit. Proto je potřeba tyto občanské iniciativy aktivizovat.
2. Veškeré zákonné normy v ČR, které se týkají rodiny, jsou v rozporu mezi sebou.
3. V současnosti využití multidisciplinárního přístupu v péči o rodinu není v praxi zvyklostí, ale jen teoretickou formulací.
4. V tvorbě systému transformace a sjednocení systému péče o ohrožené děti nejsou slyšet samotné rodiny a ani nevládní neziskové organizace.
5. Konkurence v sociálních službách je pro klienty přínosná, ale jen pokud sociální služby reagují na funkční sociální síť a komunitní plány.
6. „Návrat“ do přirozeného prostředí je budoucnost sociálních služeb s cílovou skupinou rodina a děti.

SANACE RODINY V ČESKÉ PRAXI

Věra Bechyňová, občanské sdružení STŘEP

Sanace rodiny byla v českém prostředí sociální práce poprvé definována Oldřichem Matouškem (Matoušek, 2003): „*Sanace rodiny/podpora rodiny – postupy podporující fungování rodiny, které jsou opakem postupů vyčleňujících některého člena rodiny kvůli tomu, že někoho ohrožuje, případně kvůli tomu, že je sám někým z rodiny ohrožen. V současnosti v západních zemích převažuje názor, promítající se i do praxe sociální práce, že sanace rodiny by měla být metodou první volby u většiny případů, kdy je sociální služba kontaktována kvůli výskytu domácího násilí. Sanace rodiny však má mnohem širší pole působnosti, např. jako postup doplňující léčbu závislosti u dospělých lidí. Práce s rodinou může mít formu podpory od zaškoleného dobrovolníka, terapie poskytované profesionálem celé rodině nebo někomu z rodiny v domácím či jiném prostředí, služby poskytované rodinám (např. docházka dětí do specializovaných denních center, přípravné vzdělávání dětí před vstupem do školy, docházka do mateřských a rodinných center).*“ Tuto definici lze vzhledem k jejímu širokému pojetí aplikovat na nejrůznější formy práce s rodinou. Rodina je pojata jako příjemce podpory v nejširším slova smyslu, důvody k volbě této formy sociální práce, její cíl nebo zaměření nejsou blíže specifikovány.

V oblasti sociálně-právní ochrany dětí a sociálních služeb docházelo stále více k rozostření rozdílu mezi sociální prací s rodinou a sanací rodiny, na odborných fórech byly vedeny diskuse, zda je sanace rodiny funkčním modelem pro práci s ohroženou rodinou. Sanace rodiny byla zpochybňována různými argumenty (např.: „my rodinu sanujeme čtyři roky a nedochází k žádným posunům“). Praxe si proto vyžádala vznik užší definice, která bude sanaci rodiny pojímat jako model zahrnující multidisciplinární spolupráci a práci s časovým faktorem (Bechyňová, 2008): „**Sanace rodiny je soubor sociálně-právní ochrany, sociálních služeb a dalších opatření a programů, které jsou poskytované a/nebo ukládané převážně rodičům dítěte a dítěti, ohroženému na sociálním, biologickém a psychologickém vývoji. Cílem sanace rodiny je předcházet, zmírnit nebo eliminovat příčiny ohrožení dítěte a poskytnout rodičům i dítěti pomoc a podporu k zachování celé rodiny. Efektivita pomoci a podpory je pravidelně monitorována, vyhodnocována, příp. přeformulována podle aktuálních potřeb dítěte a reálných možností rodičů/rodiny multidisciplinárním týmem, rodiči a dítětem.**

Konkrétně se jedná o činnosti směřující k odvrácení možnosti odebrání dítěte mimo rodinu, nebo k realizaci kontaktů dítěte s rodinou v průběhu jeho umístění, nebo k umožnění jeho bezpečného návratu zpět domů. Nedílnou součástí sanace rodiny jsou činnosti podporující udržitelnost kvalitativních změn v rodině dítěte po jeho návratu ze zařízení pro výkon ústavní výchovy. Základním principem sanace rodiny je pomoc dítěti prostřednictvím pomoci jeho rodině.“

Základní znaky sanace rodiny:

- » je sestavený multidisciplinární tým sanace rodiny, který má jasného koordinátora;
- » členem multidisciplinárního týmu je vždy pracovník sociálně-právní ochrany dětí (SPO), pracovník centra pro sanaci rodiny (CSR), pracovník zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo pro děti vyžadující okamžitou pomoc (ÚV), je-li dítě aktuálně umístěné mimo rodinu a další odborníci pracující s dítětem nebo celou rodinu (např. psycholog, učitel, speciální pedagog, pediatr, soudce);
- » není-li v dosahu pracoviště CSR, je sanace rodiny pro zbylé zúčastněné odborníky všestranně náročnější, ale lze ji při zachování multidisciplinarity realizovat;
- » role a úkoly každého člena týmu jsou známy členům týmu i rodině, tým pracuje podle předem domluvených pravidel;
- » pravidla jsou známa rodině i členům týmu, všichni zúčastnění s nimi souhlasí a dodržují je, pokud nedojde k výraznému zhoršení situace dítěte a nutnosti zásahu pracovníka SPO;
- » je multidisciplinárně vytvořen plán sanace rodiny, který je konkrétní, měřitelný, realizovatelný, časově ohraničený, jeho výsledky jsou pravidelně monitorovány, vyhodnocovány, příp. přeformulovány dle aktuálních potřeb dítěte a možností rodičů/rodiny;
- » rodiče a dítě vědí, že jsou zařazeni do programu sanace rodiny, participovali na sestavení sanačního plánu, souhlasí s ním, rozumí mu a dává jim smysl.

Naplnění cíle sanace rodiny v praxi ovlivňuje řada faktorů, které vzájemně působí na míru ohrožení dítěte v rodině i na pravděpodobnost úspěšnosti posílení zdravých funkcí rodiny. Je třeba s nimi od samého počátku sanace rodiny pracovat a brát je reálně v úvahu při sestavování sanačního plánu. Jedná se o faktory z těchto oblastí:

- » **rizikové faktory rodiny** – rodiče, nebo jeden z rodičů, žili v dětství v dysfunkční rodině, část života prožili v zařízení pro výkon ústavní výchovy, některé z dětí jsou odebrané mimo rodinu, u některého z dříve narozených dětí dali souhlas s adoptí, zneužívali drogy, alkohol atp. Rodiče mají zpravidla nízké vzdělání, jsou nezaměstnaní a/nebo nezaměstnatelní, žijí dlouhodobě na nebo pod hranici životního minima, mají těžkosti s hospodařením, mají dluhy na bydlení, dluží různým finančním společnostem atp. Rodiče mají nízkou úroveň důvěry v pomáhající pracovníky a obecně v instituce. Obávají se změn, nevěří, že by jich byli schopni v domnění, že tím sebe i dítě předem ochrání před dalším neúspěchem. Mají proto tendence k odvrácení pozornosti pomáhajících pracovníků od podstaty svých těžkostí, bagatelizují je, mnohdy na ně nemají reálný náhled. Není výjimkou transgenerační opakování těchto situací s tendencí ke zhoršování jejich dopadů na kvalitu života dítěte i celé rodiny;
- » **rizikové faktory prostředí**, ve kterém rodina žije a bude žít – je třeba vždy citlivě hledat kompromis mezi životem rodiny v širší rodině, v komunitě a sociálním vyrovnaním obtíží, které ohrožují děti v rodině a ke kterým směřují jednotlivé kroky sanace rodiny. Důležité je, aby rodina měla kde bydlet. Přišla-li rodina o bydlení, sanace rodiny

není nástrojem k získání bydlení bez úzké spolupráce obce na plánu a řešení bytové situace rodiny. Azylové domy mají stále delší čekací doby na pořadí ubytování, rodiny mající více dětí nemají téměř šanci se do azylového domu dostat. Nutnost oddělení otce od zbytku rodiny má taktéž celou řadu úskalí, které rodina těžko zvládá. Pronájmy bytů většinou dlouhodobě nic neřeší, rodina je stále více zadlužena, hrozí reálné riziko dalšího sociálního propadu (získávání financí nelegálními cestami, dětská práce atp.);

- » **aktuální sociální situace** rodiny při zařazení do programu sanace rodiny – je třeba znát výše uvedené faktory rizikovosti, pravděpodobnou délku trvání a jejich souvislost se současným ohrožením dítěte. Dále je nutné posoudit úroveň rozvoje dítěte, jeho situaci v rodině a v širším sociálním prostředí. Při posuzování je vhodné se zaměřit na oblasti fyzického zdraví dítěte, jeho psychosociálního rozvoje, kvalitu vztahu mezi dítětem, rodiči, sourozenci, příp. širší rodinou, na schopnost rodičů zajistit odpovídající péči a výchovu dítěte. Důležité je vědět, které instituce dosud v rodině intervenovaly, jaká byla jejich strategie, zkušenosti a jak situaci dítěte a rodiny posuzovaly při ukončení své spolupráce s rodinou, případně jaký je jejich aktuální názor a plán další práce s rodinou. V neposlední řadě je nutné brát v úvahu pravomocně i nepravomocně uložená výchovná opatření soudu, která jsou dalšími významnými faktory při plánování konkrétních kroků, délky a intenzity sanace rodiny.

Právní rámec, ve kterém se všichni pracovníci podílející se na sanaci rodiny pohybují, vymezují zejména zákony:

- » zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů,
- » zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Ve výčtu zákonů chybí zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů. Současné znění tohoto zákona prostor pro sanaci rodiny přímo neotevívá. Neznamená to ale, že jmenovaný zákon ředitelům a ostatním pracovníkům zařízení pro výkon ústavní výchovy zakazuje s dítětem, rodiči a ostatními členy multidisciplinárního týmu na sanaci rodiny spolupracovat.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně – právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Téma sanace rodiny je v legislativních úpravách sociální práce novinkou. Je upravena novelou zákona č. 359/1999 Sb. (rozsáhlá novela č.134/2006 Sb.) Ve vztahu k sanaci rodiny obsahuje jmenovaná novela změny v §12, odst. 1. a, b, § 12, odst. 2, § 29, odst. 2, a, b, c.

Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi obsažené v §65 v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách jsou nedílnou součástí souboru služeb a programů – sanace rodiny. Jsou zařazené mezi služby sociální prevence, které pomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, jež jsou ohroženy z důvodu krizové sociální situace, životními návyky a způsobem života vedoucím ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňujícím prostředím a ohrožením práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby.

Cílem služeb sociální prevence je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů. Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi jsou terénní, popřípadě ambulantní služby poskytované rodině s dítětem, u kterého je jeho vývoj ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobě nepříznivé sociální situace, kterou rodiče nedokáží sami bez pomoci překonat, a u kterého existují další rizika ohrožení jeho vývoje. V pomáhajících pracovnících (poskytovatelích služby) mají rodiny aktivní a invenční průvodce na své cestě ke změnám.

INDIVIDUÁLNÍ PLÁNOVÁNÍ

Nikola Šimíková, Slezská diakonie

Jednou z povinností poskytovatele vyplývající ze zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, je plánovat průběh poskytování sociální služby, a to:

- » podle osobních cílů uživatele;
- » podle potřeb uživatele;
- » podle schopností uživatele.

O individuálním plánování musí poskytovatel:

- » vést písemné záznamy o průběhu poskytování sociální služby;
- » hodnotit průběh poskytování sociální služby za účasti uživatele, je-li to možné s ohledem na jeho zdravotní stav a druh poskytované služby.

Jedním z nejdůležitějších aspektů právní úpravy sociálních služeb je důraz na individualizaci služeb. K důležitým nástrojům patří individuální plánování.

Zákon výslovně stanovuje, že služby musí vycházet z individuálně určených potřeb a osobních cílů jednotlivců, tedy smyslem je naplnit cíle člověka, který služby využívá.

Plánování a hodnocení průběhu poskytování služeb je nutno provádět za účasti uživatelů služeb (případně jejich právních zástupců) a s ohledem na jejich možnosti.

Způsob individuálního plánování musí odpovídat charakteru sociální služby. Pro každého uživatele služeb je stanoven odpovědný pracovník – např. klíčový pracovník, poradce, konzultant apod., který za proces spolupráce s uživatelem odpovídá.

Osobní cíle by měly být jedním ze základních činitelů v rozvoji poskytovatele služeb. Značná péče, která je věnována individuálnímu plánování, vychází z významu, který tento aspekt poskytování sociálních služeb má pro uživatele i poskytovatele služeb.

V průběhu individuálního plánování je posilována autorita uživatele a jeho kompetence ve smyslu rozpoznání, zda služba je pro něj vhodná, příslušná, zda sleduje nejen jeho potřeby, cíle a hodnoty, ale zároveň i to, zda způsoby a prostředky dosahování těchto cílů odpovídají jeho dovednostem, možnostem a potřebě bezpečí. Uživatelům přináší individuální plánování pocit bezpečí: rozumí tomu, co se bude dít a jak, vidí, že se o ně někdo osobně zajímá. Tvorba plánu může být také nástrojem pro aktivizaci, rozvoj dovedností a motivaci uživatelů služeb: mají možnost ujasnit si své preference a potřeby, mohou se učít rozhodovat a ovlivňovat svůj život.

Pro poskytovatele služby je podstatné, že proces individuálního plánování umožní zachovat standardní kvalitu služeb. Pro organizaci přináší individuální plánování možnost rozvíjet sociální služby na základě systematicky podchycených potřeb uživatelů služeb. V neposlední řadě individuální plánování poskytuje bezpečí pro poskytovatele: ví, na čem se s uživatelem služeb dohodl a proč dělá to, co dělá. Individuální plánování se může stát také nástrojem kontroly uvnitř organizace: pracovníkům i vedení je z individuálních plánů jasné, jak má poskytování služeb vypadat. Vyhodnocování výsledků poskytování služeb přináší navíc motivaci a uspokojení pracovníkům.

Individuální plánování je kontinuální, záměrný, strukturovaný proces, při němž se stanovují kroky (prostředky), jimiž je třeba dosáhnout požadované změny. Individuální plánování je v zásadě především proces sblížení představ a ujednávání o „společném zájmu“ poskytovatele a uživatele služby. Tento „společný zájem“ je popis toho, jak bude vypadat změna nepříznivé situace, v níž se uživatel nachází – tedy cíl spolupráce. V závislosti na dohodnutém cíli je pak naplánován postup, jakými způsoby tohoto cíle bude dosaženo a budou i identifikována rizika, zisky a ztráty plynoucí z této změny.

Individuální plánování je proces, který se skládá ze stejných částí jako plánování čehokoli jiného: zkoumání situace, tvorba plánu, realizace plánu a vyhodnocení.

Individuální plány

Individuální plány využívané sociálně aktivizačními službami vznikají v součinnosti s uživatelem služby a na základě jeho představ o výsledné změně, proto je lze označit jako plány zaměřené na člověka a proces, který k nim vede, za plánování zaměřené na člověka.

Základní podmínkou individuálního plánování je vzájemné působení a komunikace mezi uživatelem služby a pracovníkem, případně dalšími účastníky. Hlavním nástrojem tohoto kontaktu je otevřený dialog.

Pro individuální plánování je však nezbytné vycházet z podnětů, nápadů a představ obou stran. Pro proces i výsledek individuálního plánování může být v některých případech vhodné zapojit i neprofesionály (rodina, přátelé, sousedé uživatelů služeb apod.). Výhodou je posílení míry sociálního začlenění uživatele služeb a získání neformálních zdrojů podpory.

Forma individuálního plánu může být rozmanitá. Odvíjí se zejména od charakteru služby a možností uživatele. Pro uživatele se standardním způsobem komunikace je možné využít ústní či písemné individuální plány, které lze doplnit např. pomocí jednoduchých obrázků, fotek apod.

Cíl spolupráce – osobní cíl

Za cíl spolupráce můžeme považovat stav změny, který by měl nastat spolupůsobením uživatele a poskytovatele služeb. Tato změna je prospěšná celé rodině, odpovídá jeho přáním, potřebám a hodnotám. Cíl je vázán především na člověka – uživatele. Ten si cíle spolupráce dotváří a formuluje pokud možno sám v dialogu s pracovníkem a s jeho podporou. Poskytovatel nestanovuje cíle pro uživatele, ale může nabízet podmínky a prostředky k jejich dosažení. Rovněž je potřeba rozpoznat a ohraničit, kde jsou možné rozdíly v tom, co je důležité pro uživatele a co vnímají jako důležité pro něj pracovníci.

Nárok na uživatele, aby k formulaci osobních cílů, resp. cílů spolupráce dospěl v prvních kontaktech, může proces plánování služby devalvovat a poškozovat autonomii a nezávislost uživatele.

Pro lepší orientaci v procesu individuálního plánování se doporučuje stanovit max. 3–4 konkrétní, dílčí cíle, kterých chce uživatel za podpory pracovníka dosáhnout, a zároveň určit jejich prioritu. Stanovované cíle by měly odpovídat následujícím kritériím (**SMART**):

- » **specifické**, malé a konkrétní – až pomocí dosahování malých cílů lze postupně dojít k velkým změnám v životě uživatele, dosažení cíle je navíc motivačním prvkem;
- » **měřitelné** – je dobré si stanovit konkrétní kritéria, podle kterých uživatel a pracovník vyhodnotí, jestli bylo cíle dosaženo a spolupráce se může posunout;
- » **atraktivní** pro uživatele – dosažení cíle musí být chtěné zejména uživatelem, nikoli pouze okolím nebo pomáhajícími pracovníky;
- » **reálné**, dosažitelné – cíl musí být v daném čase a s danými zdroji reálný, aby nedocházelo k upadání vzájemné důvěry, pokud by se nereálných cílů nedařilo dosahovat a motivace uživatele;
- » **termínované** – u každého cíle je potřeba stanovit termín, do kterého má být splněn a po kterém bude jeho ne/splnění vyhodnoceno.

Realizace, revize a pravidelné hodnocení individuálních plánů

Standardy kvality sociálních služeb stanovují, že poskytovatel má pro plánování průběhu poskytování sociální služby a hodnocení naplňování osobních cílů pro každého uživatele služeb určeného odpovědného zaměstnance. Tento typ pracovníka bývá označován jako tzv. klíčový pracovník. Pracovník má pro uživatele zásadní význam: je to ten, za kterým může kdykoli jít, rozumí mu, umí pro něj zprostředkovat pomoc apod.

K realizaci stanovených cílů dochází zejména prostřednictvím úkolů, které vyplývají pro uživatele i pracovníka z individuálního plánu. Při spolupráci se osvědčuje začínat nejprve se změnami ve formální stránce fungování rodiny (řešení praktických problémů),

až po navázání důvěry lze přistoupit k samotné obsahové stránce fungování rodiny (vzájemné vztahy). Uživatel s podporou pracovníka a případně dalších lidí využívá vlastní síly. Pracovník podporuje naplnění cílů stanovených uživatelem následujícími činnostmi:

- » poskytnutí základního poradenství;
- » pravidelné návštěvy v rodině;
- » doprovod uživatele;
- » nácvik dovedností;
- » multidisciplinární spolupráce v zájmu uživatele;
- » zajištění kvalitního využití volného času celé rodiny.

V průběhu společné práce pracovník podle předchozí domluvy zasahuje i nechává uživatele zažít důsledky jeho rozhodnutí. Stále se domlouvají, v čem uživatel potřebuje podporu a co zvládá sám. Zplnomocňující proces společné práce je stejně důležitý, jako dosažení cíle konkrétního plánu. Z hlediska dosažení cíle je cíl samotný stejně důležitý jako proces, cesta, která k němu vede.

Součástí realizace naplánovaných kroků je také zaznamenávání průběhu společné práce, což bude později potřeba pro vyhodnocení – revizi plánu. Během spolupráce je nezbytná flexibilita pracovníka vzhledem k vývoji situace, stejně jako důraz na dobrovolnou, ale aktivní účast rodiny na řešení vlastní situace. Je zcela na individuálním posouzení, jak dlouhé období je potřeba k vyhodnocování cílů, nicméně u dílčích cílů se osvědčuje období 3–6 měsíců.

Závěrečným zastavením je vždy zhodnocení, revidování naplnění cílů stanovených v plánu: naplánované cíle jsou porovnány s realitou – jak vypadá situace uživatele. Pokud z hodnocení vyplyne, že všech cílů bylo dosaženo a uživatel nepotřebuje další podporu sociální služby, je spolupráce v tomto bodě ukončena.

Nejdůležitější principy individuálního plánování služby jsou následující:

- » služba se plánuje společně s uživatelem, důležitou roli hrají neformální zdroje (rodina, přátelé, sousedé apod.);
- » služba, která je uživateli poskytována, vychází z jeho skutečných potřeb a osobních cílů;
- » plánování služby vychází především ze schopností a možností uživatele, do popředí se dostávají jeho schopnosti a silné stránky, na čem lze službu stavět;
- » při plánování služby se užívá přirozený jazyk, nedoporučuje se profesionální terminologie;
- » při plánování se vychází z přání a potřeb uživatele;
- » plány se přehodnocují, uživatel má možnost měnit své osobní cíle;

- » plány musí obsahovat termíny plnění a kritéria vyhodnocení;
- » za plánování jsou odpovědní konkrétní pracovníci.

Dnes se snažíme v sociálních službách posouvat práci s lidmi blíže k „podpoře uživatele“. Ukazuje se, že tento posun je velkým tématem právě v individuálním plánování služby. Především se zde projevuje, jak je pro pracovníky těžké nedělat vše za uživatele a nezbavovat ho jeho kompetencí. Podstatné je umět hledat jeho zdroje – hledat, co dokáže sám a co dokáže třeba s malou podporou. Uživatel by měl v rámci svých možností vyvinout iniciativu, aby jeho potřeby byly naplněny.

Individuální plánování z hlediska sanace rodiny

Nedílnou součástí sanace rodiny je vytvoření tzv. sanačního plánu (plánu sanace rodiny). Zásadním momentem pro vytvoření kvalitního a funkčního plánu je multidisciplinární spolupráce, tj. zapojení všech zainteresovaných stran – odborníci, rodiče dítěte a dítě (pokud je to možné), popř. další blízcí lidé (může se jednat například o případovou konferenci). Koordinátorem procesu plánování je zpravidla sociální pracovník Orgánu sociálně – právní ochrany dětí (OSPOD).

Sanační plán obsahuje:

- » základní údaje o uživateli, kontakty na důležité osoby (rodiče, soc. pracovník, další členové multidisciplinárního týmu);
- » stanovení klíčového pracovníka;
- » přehled toho, kdo bude za co odpovědný, na realizaci jaké části sanačního plánu se bude primárně podílet;
- » přehled plánovaných postupů a využití sociálních služeb;
- » přehled předpověditelných rizik a způsobů, jak v nastalé situaci reagovat;
- » datum příštího setkání a případné přehodnocení plánu, pozměnění cílů.

Kopii sanačního plánu mají k dispozici všichni zainteresovaní (důležité pro kontakty a připomenutí si, k čemu se který zúčastněný zavázal).

MULTIDISCIPLINÁRNÍ SPOLUPRÁCE

Romana Svobodová, Domus o. s.

V sociální práci a při sanaci rodiny hovoříme o spolupráci týmu složeného z odborníků zabývajících se péčí o děti. Stává se významnou součástí účinné sanace rodiny a je její neoddelitelnou a podstatnou součástí. Rodina se mnohdy ocitá v začarovaném kruhu sociálních a psychosociálních dopadů své náročné životní situace. V rámci spolupráce na řešení problémů se rodina setkává s řadou odborníků. Jejich propojení, koordinace a týmová spolupráce je pak klíčovým principem zdařilé sanace rodiny. Zejména se jedná o kompetentní pracovníky odboru sociálně právní ochrany dětí, zařízení poskytující sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi (program), pracovníky kojeneckých ústavů, dětských diagnostických ústavů, zařízení pro výkon ústavní výchovy, mateřských a základních škol, speciálních škol, zdravotnických zařízení a dále pediatry, soudce, vyšší soudní úředníky, pracovníky probační a mediační služby atd.

Sociální pracovník by měl být tou osobou, která multidisciplinární tým sestaví a ujme se jeho koordinace. Při sestavování týmu je nutné dbát na jeho optimální skladbu, plány, organizování postupu a koordinaci práce jeho jednotlivých členů. Dobře spolupracující tým je schopen jak s rodiči, tak i s jednotlivými členy efektivně komunikovat. Zejména při uzavírání dohody o spolupráci, při určování pravidel pro její dodržování a průběžné vyhodnocování. Sociální pracovník současně vytváří pro celou rodinu dítěte podpůrnou sociální síť. Prostřednictvím této sítě bude rodina přiměřeně podporována a vedena k postupnému získávání potřebných dovedností. Neboť právě absence a nedostatečnost těchto dovedností byly příčinou zařazení rodiny do programu sanační podpory. Podstatné je, že se pravděpodobně nebude touto sítí dále propadat.

Zastavme se u několika typů rodin, se kterými se v praxi v rámci sociální sítě setkáváme. Jedná se například o rodiny, které si nepřipouští existenci problémů. Pravděpodobně vždy žily na hranici chudoby a existenci rizik přehlížejí.

Dalším typem jsou rodiny, které vstoupí do sociální sítě z důvodu, aby zde vyhledaly podporu při řešení svých potíží. V případě, že dojde k odmítnutí jejich žádosti o pomoc sociální službou, rozhodnou se problémy řešit vlastními silami, případně pro řešení problémů využijí neformální sociální síť. Uvedená kategorie rodin se dostane snadno do stavu sociální deprivace a zřídka vyžaduje svá práva uvnitř státního ochranného systému.

Dlouhodobě potřebné rodiny pátrají po podpoře sociálních služeb. Toto chování rodiny může vést k velmi intenzivnímu vyhledávání pomoci, kdy se rodina snaží ze sociální služby/služeb ustanovit svého spojence. Jejich základní charakteristikou je dostat požadovanou podporu a využijí k tomu všechny možnosti, které jsou z každé služby dostupné.

V sociální síti se můžeme setkat i s rodinami „přepotřebnými“. Jedná se o skupinu rodin, která žádá o podporu i v případě jednoduchých problémů. Běžnou praxí je, že žádají o podporu i organizace, které nemají oprávnění k poskytování požadované služby.

Nerozvážené typy rodin vnímají sociální službu jako poslední místo, kam by se mohli obrátit. Ve většině případů jsou považovány za neuvážené, protože dlouhodobě neřešily své problémy. K sociálnímu podpůrnému systému se dostávají v okamžiku, kdy se řešení problémů stane v podstatě nedosažitelným. I jednoduchý problém může být několika-násobně zvětšený, protože nebyl včas odhalen. Rodiny se pravděpodobně bojí nedůvěry, stigmatizace přidružené s přijímáním sociální služby.

Ignorující rodiny nepřijímají jakýkoliv druh podpory. Rodiny reagují svým postojem na těžkou sociální deprivaci.¹

Je důležité být si, jako sociální pracovník, nebo jako sociálně terapeutický pracovník, vědom odlišných postojů a odlišného chování jednotlivých rodin a i na základě těchto poznatků zakládat sanaci rodiny na výhodách multidisciplinární spolupráce.

Sanovat rodinu bez zapojení poskytovatele sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi lze jen obtížně. Poskytovatelem je obvykle nestátní nezisková organizace, která je pověřena k výkonu sociálně právní ochrany dětí. Součástí multidisciplinární spolupráce je i pořádání případových konferencí. Případové konference jsou svolávány za účelem zefektivnění práce s rodinou, čímž eliminují nesprávné nebo zdvojené postupy jednotlivých odborníků. Důležitými účastníky jsou všichni odborníci z oblasti péče o ohrožené dítě. Můžeme říci, že případová konference je operativní forma řešení určité situace nebo určitého problému zdůrazňující hodnotu zapojení spolupracujících subjektů a snižující jednostrannou odpovědnost pracovníků sociálně právní ochrany dětí. Případová konference je setkáním pracovníků z pomáhajících profesí. Je pořádána s cílem hledat a najít optimální řešení situace v konkrétní rodině. Jedná se o plánované, koordinované multidisciplinární setkání odborníků, kteří aktuálně pracují s ohroženým dítětem a rodinou. Rodina s dítětem má právo se případové konference zúčastnit. Má také právo si přizvat jednu osobu jako sociální podporu. Účast rodiny s dítětem na případové konferenci nemusí být v plném rozsahu. Důležité je, aby se rodina s dítětem zúčastnila přinejmenším závěru, který může mít na rodinu i dítě motivační vliv.²

Podstatnou součástí pomoci je partnerský přístup k rodině, který je aplikován i na jednotlivé členy týmu. Schopnost efektivně spolupracovat je podmíněna akceptací názorů ostatních, jejich kompetencemi i uzavřenými dohodami. Charakteristickým znakem týmové spolupráce je koordinace. Základním obsahem koordinace je sestavení týmu, zprostředkování dalších služeb rodině, svolávání multidisciplinárního týmu a jeho

vedení, iniciování dohody o pravidlech komunikace v rámci týmu a frekvenci jednotlivých setkávání týmu. Významná je dále koordinace činností jednotlivých členů týmu a zpracování zápisů ze setkání týmu. V případě, že se rodiče setkání neúčastní, připravuje s nimi témata pro setkání a následně je seznamuje s výstupy setkání (organizace zabývající se sanací rodiny). Výhodou multidisciplinární podpory rodiny je zvýšení efektivity podpory, transparentnost a jednotnost doporučení rodině, možnost porovnání různých úhlů pohledu na situaci rodiny a různých návrhů na její řešení, vzájemná podpora členů týmu, možnost koordinace spolupráce dle potřeby rodiny (např. rozšíření/zúžení týmu, zvýšení/snížení intenzity spolupráce jednotlivých členů týmu s rodinou).

1 Matos, R.A., Sousa M.L. How multiproblem Families try to find Support in Social Services, Journal of Social Work Practise Vol. 18, No. 1, March 2004, pp. 65–80

2 Bechyňová V, Konvičková M. Sanace rodiny. Portál. Praha 2008

Nejvýznamnější roli v rámci multidisciplinární spolupráce má koordinátor, pracovník sociálně právní ochrany dětí. Jeho role vychází z poměrně dlouhodobé spolupráce s rodinou. Má informace o situaci v rodině již v době, než bylo nutné navrhnout některé z výchovných opatření. Na základě znalosti rodiny může odborně navrhnout opatření a služby, které by rodiče mohly motivovat a podpořit. Situaci dítěte může díky kolegům z týmu vidět z více pohledů a při případném soudním jednání se může opřít o informace kolegů z multidisciplinárního týmu. Funkce multidisciplinární spolupráce má obzvláště velký význam v době kdy je nařizováno předběžné opatření či se jedná o návratu dítěte zpátky do rodinného prostředí. Pracovník sleduje, jak se rodina adaptuje na dítě a jak se dítě adaptuje na rodiče a domácí prostředí, což je odvislé od mnoha faktorů, například od délky pobytu dítěte v zařízení. Sociální pracovník současně koordinuje intenzitu a četnost sociálních služeb v rodině, přičemž cílem je nastavit vedení a podporu rodiny ve smyslu prevence před opakovaným umístěním dítěte do zařízení.

Nesmíme zapomenout ani na výhody multidisciplinární podpory rodiny z pohledu rodičů a dítěte. Rodiče dostávají jasná a totožná informace a doporučení od všech zařízení a institucí, s nimiž jsou v kontaktu. Podpora, která je jim nabízena a poskytována, je více cílena na jejich individuální potřeby a potřeby jejich dítěte. Podpora ze strany jednotlivých zařízení a institucí na sebe navazuje. Jasně stanovená pravidla otevřené komunikace v rámci týmu mohou přispívat ke snížení nedůvěry rodičů k jednotlivým členům týmu a též může snižovat riziko, že rodiče budou svoji situaci před jednotlivými zařízeními a institucemi zkreslovat. Z pohledu dítěte má multidisciplinární charakter podpory rodiny vliv na jeho pocit sounáležitosti k rodině. V případě umístění dítěte do zařízení pro výkon ústavní výchovy jsou veškeré činnosti multidisciplinárního týmu zaměřeny na jeho bezpečný návrat do rodiny. Dítě je odděleno od rodičů pouze na bezpodmínečně nutnou dobu. V průběhu výkonu ústavní výchovy se s rodiči pravidelně a v krátkých intervalech stýká, čímž se snižují prvky deprivace. Návrat dítěte do rodiny probíhá postupně, dítě má možnost si postupně znovu zvykat na své domácí prostředí, které je kvalitativně změněno. Po jeho návratu do rodiny mají rodiče podporu multidisciplinárního týmu, která představuje větší bezpečí i pro dítě. V případě, že by se kvalita péče rodičů zhoršila, mohou služby pružně reagovat na zostřené potřeby dítěte a rodičů. Jedná se o prevenci opakovaného umístění dítěte do ústavní výchovy.

SLOVENSKÁ REPUBLIKA

PRÍSTUP K BÝVANIU – NERIEŠENÝ ROZMER CHUDOBY A SOCIÁLNEHO VYLÚČENIA

Helena Woleková, Katka Paľovová, Luboš Tomko, Eva Mydlíková, Slavo Kutaš

Sociálnou skupinou, ktorá je najviac ohrozená chudobou a s ňou spojeným sociálnym vylúčením zo života spoločnosti, sú nezaopatrené deti. Chudoba rodiny s nezaopatrenými deťmi sa prejavuje vo všetkých oblastiach života. Absencia primeraného bývania pre chudobné rodiny sa v celej nahote prejavila až nedávno, v dôsledku využívania zákonných opatrení proti neplatičom nájomného a služieb spojených s bývaním. Na ulici sa ocitli celé rodiny a my sme nevedeli čo s nimi. Neexistovali služby krízovej intervencie pre celú rodinu.

Dovtedy sme riešili krízu jednotlivcov (nocľahárne a útulky osobitne pre mužov a pre ženy), detí (krízové stredisko, detský domov), obetí domáceho násillia (azylový dom), osamelých matiek (dom pre matky s deťmi), či ľudí závislých (resocializačné stredisko). Finančná chudoba rodiny sa však najviac prejavuje práve na bývaní. Aj preto, že náklady na bývanie sú u nás vysoké. Kým v starých krajinách EÚ predstavujú jednu pätinu, u nás až jednu tretinu.

Sociálna práca s rodinou v krízovej životnej situácii je veľmi náročná a zložitá. Potrebuje účinné nástroje a riešenia, ktoré môže sociálny pracovník využívať, aby sa dysfunkcia rodiny zmiernila alebo odstránila. V oblasti bývania je takýchto nástrojov máličko, pretože v bytovej politike sa uplatňuje najmä trhový princíp a len postupne sa prijíma, že bývanie je aj verejnou službou najmä pre rodiny s nízkymi príjmami. Cieľom tejto kapitoly je analyzovať možnosti, aké má spoločnosť k dispozícii, aby sa bývanie nestalo pascou chudoby, ale napomáhalo k ozdraveniu podmienok života rodiny. Najprv predstavíme koncept sociálnej práce s rodinou a postavenie mimovládnych organizácií v systéme sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately.

Prevenia dôležitejšia ako zameranie na riešenie krízy

Konečne sme sa dočkali – môžu si povedať tí sociálni pracovníci na Slovensku, ktorých nočnou morou boli a sú deti vyňaté z kruhu svojej biologickej rodiny a umiestnené v detských domovoch. Od roku 2006 je prevencia zlyhania rodiny v jej najdôležitejších funkciách oficiálne uznanou a deklarovanou prioritou sociálnej práce. Mimovládne organizácie v úzkej spolupráci s úradmi práce, sociálnych vecí a rodiny sa od toho roku začali intenzívne a v ďaleko väčšom rozsahu venovať sanácii, čiže ozdraveniu rodinného prostredia formou terénnej sociálnej práce.

Cieľovou skupinou sú predovšetkým rodiny, ktoré nevedia zvládnuť svoje primárne funkcie, zlyhávajú v zabezpečení starostlivosti o deti a preto im hrozí odobratie detí zo starostlivosti, prípadne sa už tak stalo. Konkrétne ide o rodiny:

- » s maloletými deťmi, ktoré sú ohrozené zanedbávaním starostlivosti zo strany rodičov;
- » s maloletými deťmi, u ktorých sa objavujú výchovné problémy;
- » s maloletými deťmi, ktorým hrozí vyňatie z rodiny;
- » s maloletými deťmi, nad ktorými je nariadená ústavná starostlivosť.

Ozdravný program terénnej sociálnej práce je osobitne určený najmä pre rodiny, v ktorých sú zachované citové väzby a rodičia sú ochotní aktívne sa podieľať na riešení svojej rodinnej situácie v prospech detí.

Rodiny, ktoré sú prijímateľmi týchto služieb, sa často boria s dôsledkami generačnej chudoby a s tým súvisiacim sociálnym vylúčením, ktoré už pre nich nie je hrozbou, ale realitou. Mnohí z nich na vlastnej koži zažili ústavnú starostlivosť. Kvalita ich bývania je zvyčajne veľmi nízka, priveľa ľudí býva v stiesnených bytových priestoroch. Väčšinou ide o rodiny s nízkym príjmom, bez zamestnania, nie zriedka bez vzdelania a pracovných návykov. Pre mnohých sú jediným príjmom sociálne dávky, niektorí pracujú na čierno, mnohí sú zadĺžení a svoje dlhy nevedia uspokojivo riešiť. Nie je vzácnosťou výskyt rôznych druhov závislostí (najčastejšie nadmerné požívanie alkoholu), drobná kriminalita, krátkodobý či dlhší pobyt vo väzení (hlavne muži), konflikty so širšou rodinou, so susedmi a pod. Častokrát ide o neúplnú rodinu, osamelú matku starajúcu sa o deti, pričom otec z rôznych dôvodov v rodine chýba. V komunikácii s okolitým svetom (mimo ich známych a rodiny) sa cítia neisto, nerozumejú mu, nedôverujú mu, hanbia sa... Ich komunikácia s pracovníkmi inštitúcií (škola, úrady ...) sa vymyká pravidlám väčšinovej spoločnosti. Častokrát svoje potreby nevedia konštruktívne, v rámci pravidiel majoritnej spoločnosti, uspokojovať. V záťažových situáciách sú agresívni alebo majú tendenciu zo situácie uniknúť (klamstvom, sľubmi, zataja sa – nezdvihnú telefón, neprídu na stretnutie...).

Cieľom sociálnej práce je:

- » zlepšiť kvalitu života rodiny a starostlivosti o deti;
- » aktivizovať vlastné sily rodiny a posilniť rodičovskú rolu;
- » podporovať rodinné vzťahy;
- » rozvíjať podpornú sieť a prirodzené zdroje rodiny;

a to prostredníctvom poskytnutia odborných služieb vybraným rodinám v nasledovných oblastiach:

- » pomoc a podpora vo výchove (napr. poradenstvo v otázkach výchovy, podpora rozvoja rodičovských zručností a zodpovedností a pod.);

- » pomoc pri riešení problémov (napr. sprevádzanie, príp. zastupovanie klienta pri komunikácii s inštitúciami);
- » pomoc pri riešení konfliktov a kríz (napr. pomoc pri tvorbe pravidiel spoločného fungovania členov rodiny a ich dodržiavanie a pod.);
- » rozvoj schopností rodiny ku svojpomoci (podpora využívania zdrojov rodiny, príp. dostupných zdrojov – napr. využitie pomoci v hmotnej núdzi od štátu, podpora riešenia podľžností a pod.);
- » spolupráca so zainteresovanými inštitúciami, príp. sprostredkovanie ďalších odborných služieb rodine.

O terénnej práci s rodinami v ohrození...

Pri práci s rodinami je prvou vážnou úlohou odborníkov získať rodinu pre spoluprácu. Znamená to prekonať ich prvotnú nedôveru a mnohokrát aj ich bezradnosť, rezignáciu a apatiu. Ďalším krokom je zväžiť všetky dôležité faktory (závažnosť problému, akútnosť, vôľa rodiny zaoberať sa problémom a pod.) a stanoviť priority, čomu sa kedy venovať. Ak je rodina pripravená – motivovaná urobiť potrebné kroky pre hľadanie východiska – sociálni pracovníci poskytnú rodine sprevádzanie (príčom vytvárajú priestor pre čo najväčšiu participáciu klienta a jeho samostatné konanie a zároveň mu poskytujú primeranú podporu, aby komunikácia s úradmi bola konštruktívna a v neposlednom rade, aby klient pri nej zažil úspech). V odôvodnených prípadoch rodinu i zastupujú. Vykonané aktivity sa spolu s rodinou priebežne vyhodnocujú a stanovujú sa nové priority. Okrem priamych intervencií v rodine, kladú terénni pracovníci dôraz aj na spoluprácu s ďalšími zainteresovanými odborníkmi, ktorí do rodiny vstupujú (pracovníci oddelení sociálno-právnej ochrany detí, pracovníci detských domovov, krízových centier, škôl, obecných úradov a pod.).

Podmienky pre takúto prácu s rodinami sa vytvorili v roku 2005 prijatím nového **zákona č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane a sociálnej kuratele**. Tento zákon je úzko previazaný so **zákonom č. 36/2005 Z. z. o rodine** a upravuje postupy sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately na predchádzanie vzniku krízových situácií v rodine, na ochranu práv a právom chránených záujmov detí, na predchádzanie prehlbovania a opakovania porúch psychického vývinu, fyzického vývinu a sociálneho vývinu detí a plnoletých fyzických osôb a na zamedzenie nárastu sociálno-patologických javov.

Obsah tohto zákona je potrebné odlišovať od **obsahu zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách**, ktorý upravuje vzťahy pri poskytovaní sociálnych služieb, ich financovanie a dohľad nad ich poskytovaním. Sociálnu službu definuje ako odbornú činnosť, obslužnú činnosť a ďalšiu činnosť alebo súbor týchto činností, ktoré sú zamerané na:

- » prevenciu vzniku, riešenie alebo zmiernenie nepriaznivej sociálnej situácie fyzickej osoby, rodiny alebo komunity;

- » zachovanie, obnovu alebo rozvoj schopností fyzickej osoby viesť samostatný život a na podporu jej začlenenia do spoločnosti;
- » zabezpečenie nevyhnutných podmienok na uspokojovanie základných životných potrieb fyzickej osoby;
- » riešenie krízovej sociálnej situácie fyzickej osoby a rodiny;
- » prevenciu sociálneho vylúčenia fyzickej osoby a rodiny.

Pod **sociálnoprávnu ochranou rozumieme** súbor opatrení na zabezpečenie:

- » ochrany dieťaťa, ktorá je nevyhnutná pre jeho blaho, a ktorá rešpektuje jeho najlepší záujem podľa medzinárodného dohovoru;
- » výchovy a všestranného vývinu dieťaťa v jeho prirodzenom rodinnom prostredí;
- » náhradného prostredia dieťaťa, ktoré nemôže byť vychovávané vo vlastnej rodine.

Sociálna kuratela je súbor opatrení na odstránenie, zmiernenie a zamedzenie prehlbovania alebo opakovania porúch psychického vývinu, fyzického vývinu a sociálneho vývinu dieťaťa a plnoletej fyzickej osoby a poskytovanie pomoci v závislosti od závažnosti poruchy a situácie, v ktorej sa nachádza dieťa alebo plnoletá fyzická osoba.

Pre úspech terénnej sociálnej práce s rodinou je dôležité identifikovať, v akom štádiu „ochorenia“ sa rodina nachádza. Či ideme predchádzať vzniku krízových situácií alebo odstraňujeme negatívne vnútorné i vonkajšie vplyvy, ktoré ohrozujú vývoj dieťaťa. Podľa toho volíme vhodné opatrenia.

Opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately na **predchádzanie vzniku krízových situácií v rodine** sú najmä:

- » organizovanie alebo sprostredkovanie účasti na programoch, tréningoch a aktivitách zameraných na podporu plnenia rodičovských práv a povinností, plnenia funkcií rodiny, na utváranie a upevňovanie vzťahov medzi manželmi, medzi rodičmi a deťmi, rozvoj schopností riešiť problémové situácie a adaptovať sa na nové situácie;
- » organizovanie alebo sprostredkovanie účasti na programoch a aktivitách zameraných na predchádzanie sociálno-patologickým javom;
- » sprostredkovanie kultúrnych, záujmových a iných aktivít zameraných na podporu vhodného využívania voľného času detí.

Opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately **na obmedzenie a odstránenie negatívnych vplyvov, ktoré ohrozujú psychický vývin, fyzický vývin alebo sociálny vývin dieťaťa a plnoletej fyzickej osoby**, sú najmä:

- » ponúknuť pomoci dieťaťu, rodičom alebo inej plnoletej fyzickej osobe alebo ponúknuť sprostredkovanie pomoci pri riešení výchovných problémov alebo rodinných problémov a pri uplatňovaní nárokov dieťaťa podľa osobitných predpisov;

- » sledovanie negatívnych vplyvov pôsobiacich na dieťa a rodinu, zisťovanie príčin ich vzniku a vykonávanie opatrenia na obmedzenie pôsobenia nepriaznivých vplyvov;
- » organizovanie alebo sprostredkovanie účasti na programoch zameraných na pomoc pri riešení problémov detí v rodine, škole a na pomoc rodinám pri riešení výchovných problémov, sociálnych problémov a iných problémov v rodine a v medziľudských vzťahoch;
- » organizovanie alebo sprostredkovanie účasti na programoch zameraných na pomoc deťom a plnoletým fyzickým osobám ohrozeným správaním člena rodiny, členov rodiny alebo správaním iných osôb;
- » organizovanie alebo sprostredkovanie účasti na programoch zameraných na plnoleté fyzické osoby, ktoré svojím správaním ohrozujú členov rodiny;
- » organizovanie alebo sprostredkovanie programov na obmedzenie a odstránenie negatívnych vplyvov prostredia a na predchádzanie sociálnemu vylúčeniu detí a plnoletých fyzických osôb v prostredí.

Multidisciplinárna a multiprofesná spolupráca

S rodinou sa má pracovať aj vo fáze, keď je dieťa vyňaté z rodiny. Zákon o tom hovorí: „Pri zabezpečovaní účelu výchovného opatrenia orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately spolupracuje s inými orgánmi štátnej správy, obcou, školou, zariadením, ak je v ňom dieťa umiestnené, poskytovateľom zdravotnej starostlivosti, iným špecializovaným zariadením a s akreditovaným subjektom.“

Ak vzhľadom na nevyhovujúce podmienky v rodine musí dôjsť k vyňatiu dieťaťa z rodiny, je dieťa spravidla umiestnené do zariadenia. Orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately má v takomto prípade spolupracovať s obcou a akreditovaným subjektom (ktorý s rodinou pracuje na sanácii rodinného prostredia), aby sa zabezpečila pomoc rodine pri úprave rodinných pomerov tak, aby sa dieťa mohlo v čo najkratšom čase bezpečne vrátiť do svojej pôvodnej rodiny.

Opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately vykonávajú:

- » orgány štátnej správy, ktorými sú: ministerstvo, orgány sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately a Centrum pre medzinárodnoprávnú ochranu detí a mládeže;
- » obec;
- » vyšší územný celok;
- » akreditovaný subjekt;
- » právnická osoba alebo fyzická osoba, ktorá vykonáva opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately preventívneho charakteru, ktoré nepodliehajú akreditácii.

Opatrenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately sa vykonávajú:

- » v prirodzenom rodinnom prostredí;
- » v náhradnom rodinnom prostredí;
- » v otvorenom prostredí;
- » v prostredí utvorenom a usporiadanom na výkon opatrení podľa zákona č. 305/2005 – v zariadeniach ako sú detský domov, krízové stredisko, resocializačné stredisko, a pod., čo bližšie upravuje osobitná časť zákona.

Akreditácia

O udelení a zrušení akreditácie pre mimovládnu organizáciu rozhoduje ministerstvo po predchádzajúcom vyjadrení akreditačnej komisie. Akreditačná komisia sa skladá z členov, ktorých vymenúva a odvoláva minister zo zástupcov orgánov štátnej správy, obcí, vyšších územných celkov a z odborníkov teórie a praxe. Pre udelenie akreditácie musia byť splnené určité podmienky a jednou z podmienok udelenia akreditácie je odborná spôsobilosť:

- » týka sa pracovníkov v priamom kontakte s klientmi a preukazuje sa absolvovaním vysokoškolského štúdia príslušného humanitného, sociálneho alebo pedagogického zamerania podľa povahy vykonávaného opatrenia a najmenej trojročnou praxou, vykonávanou na plný úväzok v oblasti zodpovedajúcej vykonávanému opatreniu, metóde, technike a postupu;
- » týka sa zodpovedného zástupcu organizácie, ktorý je absolvoventom vysokoškolského štúdia druhého stupňa v príslušnom humanitnom, sociálnom alebo pedagogickom odbore podľa povahy vykonávaného opatrenia a má najmenej päťročnú prax;
- » preukazuje sa znalosťou zákona a všeobecne záväzných právnych predpisov vydaných na jeho vykonanie;
- » preukazuje sa znalosťou osobitných predpisov medzinárodného práva súkromného v oblasti medzištátnych osvojení;
- » preukazuje sa znalosťou princípov ochrany detí, predchádzania, zabraňovania príčinám vzniku a prehĺbovania negatívnych javov a procesov v spoločnosti v závislosti od opatrenia, na ktoré sa žiada akreditácia;
- » preukazuje sa znalosťou všeobecne záväzných právnych predpisov súvisiacich s vykonávaným opatrením, na ktoré sa žiada akreditácia.

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR od roku 2006 udelilo akreditáciu na 77 programov pre 59 mimovládnych organizácií.

Financovanie služieb

Služby poskytované mimovládnyimi organizáciami (NGO), ktoré majú platnú akreditáciu, sú financované z viacerých zdrojov. Aplikácia zákona č. 305/2005 priniesla proces verejných obstarávaní, v rámci ktorých si úrady práce, sociálnych vecí a rodiny objednávajú u akreditovaných subjektov sanáciu rodinného prostredia pre svojich klientov. Keďže je systém financovania týchto služieb viazaný na štátny rozpočet, zmluvne sú objednávané služby limitované na čas spravidla od mája/júna do decembra aktuálneho kalendárneho roka.

Organizácie sa môžu uchádzať o finančnú podporu prostredníctvom reagovania na výzvy podávaním projektov (napr. Európsky sociálny fond). Systém projektového financovania na kratšiu dobu (pol roka, rok, dva) nie je primeranou odpoveďou na potrebu dlhodobej kontinuálnej práce s ohrozenými rodinami. Celkovo sa dá konštatovať, že výška dostupných finančných príspevkov nepokrýva postačujúco náklady týchto odborných služieb, čo môže byť vážnou prekážkou ich ďalšieho rozširovania a skvalitňovania.

Chudoba a prístup k bývaniu

Sociálni pracovníci sa vo svojej práci s dysfunkčnými rodinami čoraz častejšie stretávajú s tým, že rodine hrozí strata bývania alebo žije v bytových priestoroch nevhodných pre riadnu starostlivosť a výchovu detí.

Neprimerané bývanie, resp. sťažený prístup k primeranému bývaniu, je jeden z najväčších dôsledkov príjmovej chudoby. Má priamy vzťah na situáciu sociálneho vylúčenia rodiny s deťmi zo života spoločnosti, pretože absencia primeraného bývania reťazí ďalšie dôsledky: sťažený prístup na trh práce, k zdravotnej starostlivosti, k vzdelávaniu i kultúre. Z hľadiska logiky je potom ťažko pochopiteľné, prečo Slovenská republika neratifikovala čl. 31 Európskej sociálnej charty (redukovanej)¹, ktorý znie:

Na zabezpečenie účinného výkonu práva na bývanie sa zmluvné strany zaväzujú prijať opatrenia určené na:

- » podporu prístupu k bývaniu na primeranej úrovni;
- » predchádzanie bezdomovstvu a jeho zníženie s cieľom jeho postupného odstránenia;
- » sprístupnenie ceny bývania tým, ktorí sú bez dostatočných zdrojov.

V Programovom vyhlásení vlády² premiéra Roberta Fica, v časti Podpora sociálnej inklúzie, môžeme čítať nasledovné záväzky:

„V súvislosti s riešením chudoby bude potrebné legislatívne vymedziť pojmy: existenčné minimum, sociálne minimum, stav hmotnej núdze, stav sociálnej núdze a sociálne bývanie.“ Na inom mieste: „(vláda)... legislatívne upraví ochranu nájmu bytov pre starších ľudí, ľudí s ťažkým zdravotným postihnutím a rodín s nezaopatrenými deťmi.“

Nič z toho sa nestalo realitou. Na Slovensku nemáme ani legislatívnu úpravu sociálneho bývania, ani ochranu nájmu pre ohrozené sociálne skupiny. Na konci svojho funkčného obdobia vláda prerokovala a schválila návrh „Konceptia štátnej bytovej politiky do roku 2015“³ Deklaruje v nej, že úlohou štátu v rámci sociálnej politiky je vytvárať ekonomické a legislatívne podmienky pre dostupnosť bývania aj domácnostiam s nízkymi príjmami a pre sociálne ohrozené a marginalizované skupiny obyvateľstva. Vývoj príjmovej štruktúry domácností ukazuje, že je naďalej potrebné z verejných zdrojov podporovať zvyšovanie dostupnosti bývania, a to jednak na strane dopytu (podpora výstavby bytov), ako aj na strane spotreby (podpora formou príspevku na bývanie).

Podľa posledného sčítania z celkového počtu bytov na Slovensku verejný nájomný sektor predstavuje len 2,7 %, kým priemer Európskej únie je 18 %. Výstavbu bytov pre verejný

1 Vyhlásenie MZV SR o Európskej sociálnej charte (revidovanej), platnej od 1. 7. 2009, www.zbierka.sk

2 Programové vyhlásenie vlády, schválené NR SR dňa 4. 8. 2006, www.zbierka.sk

3 Konceptia štátnej bytovej politiky do roku 2015, Portál právnych predpisov

nájomný sektor s primeraným štandardom a regulovanou cenou budú naďalej zabezpečovať najmä obce. Je však potrebné vytvárať podmienky, aby sa do tejto výstavby mohli v širšej miere zapojiť aj neziskové organizácie, ktoré by zabezpečovali výstavbu nájomných bytov pri rešpektovaní princípov verejno-súkromného partnerstva. V príklade dobrej praxe č. 2 predstavujeme činnosť ETP Slovensko, ktorá spolu s mestom Moldava založili neziskovú organizáciu ETP Moldava Housing a postavili 12 nájomných bytov pre marginalizovanú skupinu obyvateľov. Iným dobrým príkladom je Inštitút Krista Veľkňaza v Žakovciach.

Podporným nástrojom pre zachovanie bývania pre príjmovu slabšie domácnosti je príspevok na bývanie. Posledné legislatívne zmeny viedli k zhoršeniu jeho dostupnosti. Existujúci systém treba prehodnotiť tak, aby umožňoval získať príspevok na bývanie aj tým, ktorí pracujú a sú chudobní. Zároveň by mala výška príspevku na bývanie reflektovať miestne náklady na bývanie. Toto odporúča aj OECD vo svojom materiáli z februára 2009.¹

Koncepcia vlády do sociálneho bývania zahŕňa:

- » nájomné byty vo verejnom nájomnom bytovom sektore vrátane malometrážnych bytov určených napr. ako prvé bývanie pre mladé rodiny s tým, že nárok na takéto bývanie budú mať len domácnosti do stanovenej výšky príjmov;
- » byty a iné formy bývania pre domácnosti s nízkymi príjmami a skupiny so špecifickými potrebami, ako napr. byty pre občanov v sociálnej núdzi, s ťažkým zdravotným postihnutím, osamelých rodičov starajúcich sa o maloleté deti, mnohohodtné rodiny, občanov po ukončení ústavnej alebo ochrannnej výchovy, občanov s problémami sociálneho začlenenia a občanov bez prístrešia;
- » byty nižšieho štandardu pre marginalizované skupiny obyvateľstva;
- » byty pre bývanie starších ľudí, ktorých výstavbu budú koordinovať vyššie územné celky, pričom pri spôsobe financovania a pri výbere budúcich užívateľov sa bude vychádzať z majetkových pomerov budúcich užívateľov.

Do konca roka 2010 vláda uloží príslušným ministerstvám:

- » jednoznačne definovať v právnom rámci pojem sociálne bývanie;
- » vypracovať novú právnu úpravu príspevku na bývanie, a to vyčlenením tohto príspevku z pomoci v hmotnej núdzi a určením jeho výšky tak, aby boli vytvorené podmienky pre udržateľnosť primeraného bývania;
- » pripraviť zákonnú úpravu pre problematiku regulácie ceny nájmu bytov vo verejnom nájomnom sektore;
- » pripraviť zákonnú úpravu pre poskytovanie dotácií na rozvoj bývania zo strany štátu;

1 Ekonomický prehľad Slovenskej republiky, OECD, február 2009

- » priority v oblasti bývania a mestského rozvoja uplatniť pri príprave výziev na projekty financované z prostriedkov EÚ v tomto programovom období a zohľadniť ich pri príprave Národného strategického referenčného rámca pre programové obdobie po roku 2013.²

Bezdomovecstvo a obmedzený prístup k bývaniu sa stali aj špecifickou témou Správy o sociálnej situácii v Európskej únii v roku 2009³, ktorú vypracoval Výbor pre sociálnu ochranu. Členské krajiny EÚ mali odpovedať na otázku, aké početné sú skupiny obyvateľstva bez primeraného bývania, aký tesný je vzťah medzi príjmovou chudobou a charakterom bývania, aké podporné nástroje štát vyvinul, aby zlepšil prístup k bývaniu a aká je kvalita bývania v krajine. Pre zber údajov od členských štátov Výbor využil ETHOS typológiu – typológiu bezdomovectva a neprimeraného bývania, ktorú vypracovala Európska federácia národných organizácií pracujúcich s bezdomovcami (FEANTSA)⁴. Typológia pracuje so štyrmi základnými koncepčnými kategóriami prístupu k bývaniu:

- » bez strechy nad hlavou;
- » bez bytu;
- » neisté bývanie;
- » nevyhovujúce bývanie.

Pre odhad počtu osôb, ktoré sa nachádzajú v situácii bez strechy, bez bytu, v neistom alebo nevyhovujúcom bývaní nemáme dostatočne validné údaje ani na Slovensku. Z Centrálného registra poskytovateľov sociálnych služieb⁵ je možné získať hodnoverné údaje o kapacite vybraných zariadení sociálnych služieb, pre ktoré je poskytnutie dočasného bývania súčasťou služby. Nocľahárne pre ľudí na ulici majú kapacitu 550 miest, útulky majú 3 × viac – 1 707 miest. V zariadeniach núdzového bývania nájde strechu nad hlavou 987 osôb a v domovoch na pol cesty ďalších 292 mladých dospelých opúšťajúcich ústavnú starostlivosť. Kapacita týchto zariadení sociálnych služieb je spolu 3 536 osôb. Kapacita sociálnych ubytovní v správe miest nie je známa, rovnako ako kapacita komerčných ubytovní, či ubytovní pre imigrantov.

Aký veľký by mal byť podiel sociálneho bývania na Slovensku? Dá sa predpokladať, že potreba sociálneho bývania sa zhruba rovná podielu neprimeraného bývania. Ako príklad na potvrdenie tohto predpokladu uvádzame časť *Koncepcie rozvoja bývania pre sociálne znevýhodnené skupiny obyvateľov mesta Košice do roku 2010*, ktorá identifikuje cieľové skupiny a vhodný typ sociálneho bývania pre ne.

2 Uznesenie vlády č. 96 z 3. 2. 2010 k návrhu Koncepcie štátnej bytovej politiky do roku 2015, www.vlada.gov.sk

3 The Social Situation in the European Union 2009, European Commission and Eurostat 2010

4 European Federation of National Organizations working with the Homeless – www.feantsa.org

5 Centrálny register poskytovateľov sociálnych služieb, www.employment.gov.sk

„Konceptia navrhuje zaradiť do oblasti sociálneho bývania 8 cieľových skupín obyvateľov. Dôvod zaradenia je však rôzny a z toho pohľadu je potrebné aj cieľové skupiny riešiť samostatne:

- » pri skupinách obyvateľov, ktoré sú v sociálnom postavení z dôvodov **nízkeho príjmu** bude potrebné pri posudzovaní žiadosti zisťovať možný vývoj príjmu žiadateľa. Pri predpokladanom dočasnom zaradení v nízkopríjmovej skupine s perspektívou postupného zvyšovania príjmov bude riešením pridelenie sociálneho bytu na dobu určitú (napr. 2 roky) bez možnosti ďalšieho obnovenia nájmu, resp. s možnosťou predĺženia o 12 mesiacov, ale s výrazne zvýšeným nájomným. Žiadateľ v poskytnutej ochrannnej dobe bude nútený hľadať možnosti získania vhodného a cenovo primeraného bývania;
- » pre skupiny nízkopríjmových obyvateľov **bez perspektívy** postupného zvyšovania príjmov bude riešením poskytnutie bývania na dobu neurčitú, ale bývanie nižšieho štandardu;
- » pre skupiny občanov **sociálne neadaptabilných** bude sieť sociálneho bývania poskytovať nízkoštandardné bývanie so spoločnými hygienickými zariadeniami;
- » pre skupinu obyvateľov, ktorí budú zaradení do siete sociálneho bývania zo **zdravotných dôvodov (ZŤP)**, bude mesto Košice naďalej poskytovať bývanie v bytových jednotkách k tomu usposobených. Pri výstavbe nových bytov bude legislatívne zakotvená povinnosť časť bytov upraviť pre túto skupinu obyvateľov;
- » pre skupinu **osamelých rodičov s deťmi** sa osvedčil typ ubytovne Sládkovičova č. 3. V budúcom období je nutné zvýšiť kapacitu tohto typu ubytovania a to rekonštrukciou súčasnej ubytovne na Popradskej ulici. Súčasní nájomníci Popradskej ulice budú podľa príjmov a doterajšieho správania presunutí do iných lokalít. Získaná kapacita 100 bytových jednotiek bude určená 50 % pre túto citovanú skupinu osamelých rodičov s deťmi a 50 % ako štartovacie byty pre **mladé rodiny**. Najpriaznivejšia situácia v meste Košice je v súčasnosti v cieľovej skupine **dôchodcov**. Kapacita 686 bytových jednotiek malometrážnych bytov dáva možnosti vyriešiť podané žiadosti v prebiehu 6 mesiacov. Novelizáciou VZN č. 44 o prenájomní malometrážnych bytov mesta Košice umožnilo riešiť potreby cieľovej skupiny mladých rodín na získanie samostatného bývania po rodičoch, resp. starých rodičoch;
- » akútnu potrebu riešenia skupiny **obyvateľov bez prístrešia (bezdomovcov)** signalizujú aj prieskumy. Početnosť tejto skupiny na území Košíc sa odhaduje na 300 –400 ľudí. Mesto Košice zatiaľ systémovo túto cieľovú skupinu obyvateľov nerieši. Pritom je možné v budúcnosti očakávať početný nárast u tejto skupiny. Návrhy koncepcie v tejto oblasti predpokladajú postupné vybudovanie núdzových prístreší (stacionárov) o cieľovej kapacite cca 200 miest pre trvalé odkázaných a cca 40–50 miest pre skupinu, ktorá dočasne prišla o stále ubytovanie a je perspektíva ich znovu zapojenia do pracovného procesu;
- » samostatné riešenie v rámci koncepcie sociálneho bývania vyžaduje lokalita **Luník IX**. Na základe spoločných analýz správcu bytového fondu mesta a správy MČ Luník IX koncepcia rozvoja uvažuje s postupnou komplexnou prestavbou sídliska LIX tak, aby

časť súčasného bytového fondu (cca 150 b.j.) na ul. Podjavorinskej bola postupne vyňatá zo sociálneho bytového fondu a ponúknutá na odpredaj v rámci ucelených blokov, časť bytových jednotiek (cca 150–200) ul. Podjavorinská, Krčméryho bola ponechaná v sieti sociálneho bývania ako byty 1.kategórie pre skupiny platiacich nájomníkov a časť bytového fondu (cca 350 b.j.) ul. Hrebendova bola postupne preradená do bytov nižšej kategórie, resp. bytov nižšieho štandardu;

- » z ostatných **lokalít sociálneho bývania** koncepcia uvažuje s ponechaním lokality Herlianska a lokality Golianova (rekonštrukcia a obnova bez rozšírenia kapacity) a postupným likvidovaním lokality Na Demetri prestávaním súčasných nájomníkov do iných lokalít sociálneho bývania. Koncepcia uvažuje o využití možnosti štátnej podpory s odstupňovaním výšky možných dotácií mesta v rámci nájomného pre jednotlivé príjmové skupiny. Umiestnenie nových bytových jednotiek sociálnej výstavby by bolo vhodné orientovať do lokalít v okrajových častiach mesta;
- » v súčinnosti so stavebnými sporiteľňami hľadať možnosti spoločného financovania bytovej výstavby pre mladé rodiny. Rôznymi formami výstavby **zvyšovať podiel obecných, nájomných bytov** v rozsahu cca 30–40 bytov ročne. Po splatení finančných záväzkov sa tieto byty môžu vyčleniť zo sociálneho bytového fondu a odpredať.“

Mesto Košice je jedno z mála, ktoré spracovalo vlastnú koncepciu sociálneho bývania. Rovnako aj v sektore mimovládnych organizácií sa dá spočítať na prstoch jednej ruky organizácie, ktoré sa touto témou zaoberajú. V príkladoch dobrej praxe zoznámime čitateľa s činnosťou Asociácie supervízorov a sociálnych poradcov, ktorá ako prvá začala poskytovať poradenstvo pre neplatičov nájomného a služieb spojených s bývaním. Predstavíme komplex aktivít ETP Slovensko – Centrum pre udržateľný rozvoj zameraných na zlepšenie bývania marginalizovaných skupín. A príklad vlastnej výstavby sociálneho bývania Inštitútu Krista Veľkňaza v Žakovciach pre rodiny bez vlastného bývania.

POLSKO

SYSTÉM PODPORY RODÍN OHROZENÝCH SOCIÁLNYM VYLÚČENÍM

Kolektiv autorů, WRZOS

1. Systém pomoci rodinám ohrozeným sociálním vylúčením v Poľsku

Systém pomoci rodinám ohrozeným sociálním vylúčením v Poľsku.

Pojem vylúčenia, či marginalizácie, sa týka situácie, v ktorej jednotky sú, z rôznych dôvodov, zbavené možnosti plného zúčastňovania sa v spoločenskom živote.

Výskyt termínu sociálneho vylúčenia je dôsledkom skutočnosti, že v súčasných spoločnostiach, napriek tomu, že neexistujú formálne prekážky, je časť osôb fakticky zbavená možnosti zúčastňovania sa v mnohých aspektoch spoločenského života. Je to spojené s nedostatkom schopností využívať existujúce možnosti a práva, na ktoré majú nárok, ďalej s nedostatkom vedomostí o tom, že takéto možnosti a práva majú alebo s tým, že nemajú prístup k hodnotám, čo spôsobuje, že plná účasť v spoločenskom živote nie je reálna. Sociálne vylúčenie môže tiež znamenať slabo rozvinutú sieť sociálnych vzťahov, ktoré zapríčiňujú izoláciu jednotky v sociálnom živote.

Sociálne vylúčenie je najčastejšie spojené s výskytom chudoby, ale nie sú to totožné pojmy. Chudoba nemusí determinovať sociálne vylúčenie, a sociálne vylúčenie nie vždy je spojené s chudobou. Avšak chudoba jednotky zväčšuje riziko, že sa ocitne na okraji spoločnosti. Zároveň ako chudoba tak aj sociálne vylúčenie mávajú dost často svoj pôvod či zdroj v iných problémoch osoby alebo jej rodiny.

Sociálne vylúčenie najčastejšie ovplyvňuje mnoho faktorov. Panuje názor, že existujú skupiny vo väčšej miere vystavené marginalizácii. K týmto skupinám patria okrem iného deti a mládež zo zanedbaných prostredí, deti vychovávané mimo biologickú rodinu, ženy samotne vychovávajúce deti, obeť patológie rodinného života, včítane násillia v rodine, osoby s nízkymi odbornými kvalifikáciami, osoby nezamestnané, bezdomovci, osoby postihnuté, osoby psychicky choré alebo chronicky choré, samotné staršie osoby, osoby prepustené z výkonu trestu, osoby patriace k etnickým alebo národnostným menšinám, a osoby závislé a ich rodiny.

Príčiny vylúčenia sa často preplietajú z jeho následkami. Napríklad, osoba vychovaná v disfunkčnej rodine je viac ohrozená nezamestnanosťou a sociálnym vylúčením, čo zase zväčšuje riziko výskytu závislosti, a následkom toho sa zvyšuje riziko ďalšej sociálnej izolácie.

Súčasne je vylúčenie efektom vzájomných vzťahov jednotky so spoločenským okolím. Na jednej strane je možné pozorovať proces vylúčovania istých jednotiek alebo skupín spoločenským okolím, napr. tým, že dostanú negatívnu etiketu. Na druhej strane marginalizovanie spôsobuje, že jednotka začína samú seba vnímať ako horšiu a neschopnú rovnoprávne sa zúčastňovať spoločenského života.

Vzhľadom na to, že jav vylúčenia je zložitý, činnosti, ktorých účelom je pomôcť osobám sociálne vylúčeným sú vedené po viacerých koľajach, za spolupráci mnohých subjektov inštitúcií. Boj so sociálnym vylúčením je obyčajne spojený s inštitucionálnou podporou so zvládaním súčasne príčin aj následkov vylúčenia. Napríklad, pomoc osobe, ktorá je obeťou násillia v rodine, aby sa mohla oslobodiť zo situácie násillia, je súčasne pôsobením proti jej sociálnemu vylúčeniu. Pomoc nezamestnaným, ktorí prežívajú spoločenskú izoláciu, môže spočívať v poskytovaní podpory čo sa týka zvládania osobných problémov, zvyšovania kvalifikácií, posilnenia seba hodnotenia spolu so súčasnou iniciáciou systémových zmien zlepšenia situácie na trhu práce. Pomoc osobám sociálne vylúčeným v zvládaní ich problémov je rozhodujúca, pretože osoby vylúčené zriedka disponujú sieťou podpory, ktorá by bola pomocná v procese dostávania sa z ťažkej životnej situácie.

Sociálna pomoc

Sociálna pomoc je inštitútom sociálnej politiky štátu, ktorej cieľom je umožnenie osobám a rodinám zvládanie ťažkých životných situácií, s ktorými si nedokážu poradiť pri využití vlastných práv, zdrojov a možností. Úlohou sociálnej pomoci je taktiež zabraňovať vzniku situácií, ktoré môžu mať za následok sociálne vylúčenie tak, že sú predsavzaté činnosti smerujúce k životnému osamostatneniu osôb a rodín v ťažkej situácii a ich integrácii s prostredím.

Základným právnym dokumentom stanovujúcim organizovanie sociálnej pomoci, úlohy v oblasti sociálnej pomoci, druhy dávok zo sociálnej pomoci ako aj zásady a postup jej poskytovania je zákon zo dňa 12. 3. 2004 o sociálnej pomoci (poľská zbierka zákonov Dz.U. 2004 Nr 64 poz. 593).

Zákon stanoví, že sociálna pomoc je poskytovaná osobám a rodinám, zvlášť z dôvodu chudoby, osirotenia, bezdomovstva, nezamestnanosti, postihnutia mentálneho a telesného, dlhodobej alebo ťažkej choroby, násillia v rodine, potreby ochrany obetí obchodu s ľuďmi, potreby ochrany materstva alebo mnohohdetných rodín, bezradnosti vo výchovných záležitostiach a starostlivosti o členov rodiny, vedenia domácnosti, zvlášť v rodinách neúplných alebo mnohohdetných, nedostatku schopnosti prispôbiť sa životu, čo sa týka mládeže odchádzajúcej zo sociálno – výchovných zariadenia, ťažkosti s integráciou cudzincov, ktorí získali v Poľskej republike štatút beženca alebo tzv. doplňujúcu ochranu, ťažkosti s prispôbením sa v živote/zariadenie sa po prepustení z výkonu trestu, alkoholizmu alebo narkómánie, osudových udalostí a krízových situácií, živeľnej

alebo ekologickej pohromy. Sformulovanie „zvlášť“ znamená, že sociálna pomoc môže byť poskytovaná nie len skupinám menovaným priamo v zákone. Uvedené problémy sú často uvádzané ako tie, ktoré zväčšujú riziko sociálneho vylúčenia.

Sociálnu pomoc organizujú orgány vládnej a samosprávnej administrácie spolupracujúc v tejto oblasti podľa zásad partnerstva so spoločenskými a mimovládnyimi organizáciami, Katolíckou cirkvou, inými cirkvami, náboženskými zväzmi, fyzickými a právnickými osobami.

Povinnosť zaistenia realizácie úloh sociálnej pomoci spočíva na jednotkách územnej samosprávy a na orgánoch vládnej administrácie v rozsahu stanovenom zákonom o sociálnej pomoci. Najdôležitejšiu rolu zohráva v oblasti poskytovania pomoci osobám sociálne vylúčeným združená obec (gmina) a okres, ktoré realizujú svoje úlohy v tejto oblasti v najväčšej miere prostredníctvom Stredísk sociálnej pomoci (Ośrodki Pomocy Społecznej) a okresných Stredísk pomoci rodine (Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie).

Strediská sociálnej pomoci (Ośrodki pomocy społecznej)

Strediská sociálnej pomoci (Ośrodki pomocy społecznej) sú organizačnými jednotkami vykonávajúcimi úlohy v oblasti sociálnej pomoci v združenej obci (gmina). V každej združenej obci (gmíne) pôsobí jedno Stredisko sociálnej pomoci (Ośrodek Pomocy Społecznej). V hlavnom meste Varšava v rámci mestských častí je organizovaných 18 Stredísk sociálnej pomoci. Strediská sa líšia medzi sebou organizačnou štruktúrou.

Stredisko je zodpovedné za výplaty peňažných dávok a realizáciu nepeňažitých dávok. Nepeňažitými dávkami sú sociálna práca, tzv. kreditný cestovný lístok, príspevky na zdravotné poistenie, príspevky na sociálne poistenie, **vecná pomoc**, včítane tej určenej na ekonomické osamostatnenie, zorganizovanie pohrebu, špecializované poradenstvo, **krízová intervencia, poskytnutie ubytovania, stravovanie**, nutne potrebné oblečenie, **služby starostlivosti** v mieste bydliska, v strediskách podpory a v rodinných domoch pomoci, špecializované služby opatrovnícke /ošetrovateľské v mieste bydliska, v strediskách podpory, chránené byty, pobyt a služby v rámci domu sociálnej pomoci, **starostlivosť** a výchova v náhradnej rodine a sociálno – výchovných zariadeniach, pomoc so získaním vhodných bytových podmienok, včítane chráneného bytu, pomoc s hľadaním zamestnania, pomoc na zariadenie obydla – v podobe vecnej pre osamostatňujúce sa osoby, školenia, rodinné poradenstvo a rodinná terapia, ktorú vykonávajú adopčné a opatrovnícke strediská.

Peňažité dávky sú to podpory rôzneho druhu. Na stálu podporu má nárok plnoletá osoba samotne hospodáriaca, neschopná pracovať z dôvodu veku alebo úplnej pracovnej neschopnosti, ktorá spĺňa kritérium príjmu a plnoletá osoba žijúca v rodine, ktorá je práceneschopná z dôvodu veku alebo úplne práceneschopná, ak jej príjem, ako aj príjem na osobu v rodine je nižší ako kritérium príjmu na osobu v rodine. Na občasnú príp. opakovanú podporu je nárok zvlášť z ohľadu na dlhodobú chorobu, postihnutie/invaliditou,

nezamestnanosť, možnosť udržať si alebo nadobudnúť právo na dávky z iných systémov sociálneho zaistenia a to osoby samotne hospodáriacej, ktorej príjem je nižší ako kritérium príjmu osoby samotne hospodáriacej alebo rodiny, ktorej príjem je nižší ako kritérium príjmu rodiny. Za účelom uspokojenia nevyhnutnej existenčnej potreby môže byť poskytnutá účelová podpora. Účelová podpora môže byť poskytovaná predovšetkým na uhradenie časti alebo všetkých nákladov na nákup potravín, liekov a liečenia, vykurovania, oblečenia, nevyhnutných predmetov domácej potreby, drobných opráv a opráv bytu, a tiež nákladov na pohreb. Bezdomovcom a iným osobám bez príjmu a možnosti získania dávok na základe **predpisov o všeobecnom poistení v Národnom Fonde Zdraví** môže byť poskytnutá účelová podpora na uhradenie časti alebo všetkých nákladov na zdravotné príspevky. Účelová podpora môže byť poskytnutá v podobe kreditného cestovného lístka. Účelová podpora môže byť tiež poskytnutá osobe alebo rodine, ktoré boli poškodené v dôsledku osudovej udalosti. Účelová podpora môže byť tiež poskytnutá osobe alebo rodine, ktoré boli poškodené v dôsledku živelnej alebo ekologickej pohromy.

Za osobu, ktorá rezignuje na zamestnanie v súvislosti s nutnosťou vykonávať priamu, osobnú starostlivosť o dlhodobé alebo ťažko chorého člena rodiny a spoločne nebyvajúcimi matkou, otcom alebo súrodencami platí stredisko sociálnej pomoci príspevkov na dôchodkové a invalidné dôchodkové poistenie z čiasťky kritéria príjmu na osobu v rodine, ak príjem na osobu v rodine opatrujúcej osoby nepresahuje 150 % čiasťky stanovenej ako kritérium príjmu na osobu v rodine a opatrujúca osoba nemá povinnosť dôchodkového a invalidného dôchodkového poistenia z iných titulov alebo nedostáva dôchodok alebo invalidný dôchodok. Týka sa to tiež osôb, ktoré v súvislosti s nutnosťou vykonávania starostlivosti zostávajú na bezplatnej dovolenke.

Okrem finančnej pomoci strediská sociálnej pomoci ponúkajú tiež sociálnu prácu. Sociálna práca poskytuje sociálni pracovníci pre zlepšenie existencie osôb a rodín v ich vlastnom spoločenskom prostredí. Sociálna práca je vykonávaná s osobami a rodinami za účelom rozvinutia alebo posilnenia ich aktivity a životnej samostatnosti, s lokálnou komunitou za účelom zaistenia spolupráce a koordinácie práce inštitúcií a organizácií pôsobiacich v oblasti uspokojovania potrieb člena spoločnosti. Sociálna práca môže byť vykonávaná na základe sociálneho kontraktu. V sociálnej práci sa využívajú metódy a techniky príslušné pre danú činnosť, ktoré sú uplatňované pri zachovaní úcty voči osobe a jej práva pre samourčenie. Sociálna práca je poskytovaná osobám a rodinám bez ohľadu na ich príjem. Účelom sociálnej práce musí byť aktivizácia osôb vylúčených a nadobúdanie schopností umožňujúcich účinnú participáciu v spoločenskom živote. Profesionálna sociálna pomoc by nemala mať charakter permanentný. Jej účelom má byť dovedenie k relatívnej samostatnosti jednotky, čo stanoví podstatné kritérium, aby mohlo dôjsť k prelomu v sociálnom vylúčení.

Strediska sociálnej pomoci poskytujú tiež špecializované poradenstvo, predovšetkým právnické, psychologické a rodinné, osobám a rodinám, ktoré majú ťažkosti alebo potrebujú podporu pri riešení svojich životných problémov, bez ohľadu na príjem. Právnické poradenstvo je realizované v podobe poskytovania informácií o platných predpisoch z oblasti rodinného a opatrovníckeho práva, sociálneho zaistenia, ochrany práv nájomníkov. Psychologické poradenstvo sa realizuje prostredníctvom procesov diagnostikovania, profylaktiky a terapie. Poradenstvo rodinné obsahuje široko chápané problémy fungovania rodiny, včítane výchovných problémov v biologických a náhradných rodinách a problémy starostlivosti o postihnutú osobu, a taktiež rodinná terapia. Najčastejšie sa to poradenstvo realizuje v Stredisku, kde je oddelenie špecializovanej pomoci. Niektoré strediská majú konzultačné miesta zamestnávajúce psychológov, právnikov a iných odborníkov.

Osoba samotná, ktorá z dôvodu veku, choroby alebo iných príčin vyžaduje pomoc iných osôb, a takejto pomoci je zbavená, má nárok na pomoc vo forme opatrovníckych služieb alebo špecializovaných opatrovníckych služieb. Na opatrovnícke alebo špecializované opatrovnícke služby môže mať nárok tiež osoba, ktorá vyžaduje pomoc iných osôb, ak spoločne nebývajúci manžel/ka, potomkovia nemôžu takúto pomoc zaistiť. Opatrovnícke služby obsahujú pomoc čo sa týka uspokojovania každodenných životných potrieb, hygienickú starostlivosť, ošetrovanie odporúčané lekárom a, podľa možnosti, zaistenie kontaktov s okolím. Špecializované opatrovnícke služby sú služby prispôbené individuálnym potrebám vyplývajúcim z druhu ochorenia alebo postihnutia, poskytované osobami, ktoré majú odbornú prípravu. Stredisko sociálnej pomoci, ktoré rozhoduje o opatrovníckych službách, určuje ich rozsah, dĺžku trvania a miesto poskytovania. služby.

Osoba bez domova môže realizovať individuálny program „ako prestať byť bezdomovcom“, spočívajúcim v podpore bezdomovca pri riešení jej životných problémov, zvlášť rodinných a bytových, ako aj pomoci pri získaní zamestnania. Individuálny program ako prestať byť bezdomovcom vyhotovuje sociálny pracovník strediska sociálnej pomoci spolu s bezdomovcom a musí byť schválený vedúcim strediska. Ak bezdomovec je v zariadení alebo v dome pre bezdomovcov, môže byť individuálny program ako prestať byť bezdomovcom vyhotovený sociálnym pracovníkom zamestnaným v tom zariadení. Realizátorom individuálneho programu ako prestať byť bezdomovcom, je útulok alebo dom pre bezdomovcov. Ak individuálny program ako prestať byť bezdomovcom presahuje prostriedky pomoci, ktoré má zariadenie k dispozícii alebo je nutné bezdomovcovi zaplatiť zdravotné poistenie, musí byť schválený vedúcim strediska sociálnej pomoci. V takom prípade sú v programe uvedené subjekty zodpovedné za realizáciu jednotlivých ustanovení programu. Individuálny program ako prestať byť bezdomovcom musí zohľadniť situáciu bezdomovca a zaistiť zvláštnu podporu osobe aktívne sa zúčastňujúcej programu ako prestať byť bezdomovcom. Individuálny program ako prestať byť bezdomovcom, podľa potrieb bezdomovca, môže zohľadňovať všetky prostriedky pomoci, akými disponuje stredisko sociálnej pomoci realizujúci program. Za bezdomovca s individuálnym programom ako prestať byť bezdomovcom hradí stredisko sociálnej pomoci príspevok na zdravotné poistenie.

Domy sociálnej pomoci

Osoba, ktorá vyžaduje 24 hod. starostlivosť z dôvodu veku, choroby alebo postihnutia, ktorá nemôže samostatne fungovať v každodennom živote, ktorej nie je možné zaistiť nevyhnutnú pomoc vo forme opatrovníckych služieb, má nárok na umiestenie v dome sociálnej pomoci. V prípade, keď osoba, ktorá je bezpodmienečne vyžadujúca pomoc alebo jej zákonný zástupca nevyjadrujú súhlas s umiestením v dome sociálnej pomoci alebo po umiestení vezmú späť svoj súhlas, stredisko sociálnej pomoci alebo dom sociálnej pomoci sú zaviazané oznámiť to príslušnému súdu, a ak taká osoba nemá zákonného zástupcu alebo opatrovateľa – prokurátora. Dom sociálnej pomoci poskytuje služby ubytovacie, opatrovnícke, podporné a edukačné na úrovni platného štandardu, v rozsahu a formách vyplývajúcich z individuálnych potrieb osôb, ktoré tam bývajú.

Domy, v závislosti na tom, pre koho sú určené sa delia na domy pre:

- » osoby v pokročilom veku;
- » osoby chronicky telesne choré;
- » osoby chronicky psychicky choré;
- » dospelých mentálne postihnuté;
- » deti a mládeže mentálne postihnuté;
- » osoby postihnuté telesne.

Domy sociálnej pomoci môžu, po získaní povolenia od vojvodu jednotky územnej samosprávy, prevádzkovať katolícka cirkev, iné cirkvi, náboženské zväzy a verejné organizácie, nadácie a združenia, iné právnické osoby, fyzické osoby. Povolenie na prevádzku domu sociálnej pomoci vydáva vojvoda, ktorý je miestne príslušný. Pre získanie povolenia na prevádzkovanie domu je treba dokázať, že boli splnené stanovené štandardy, napriek tomu spôsob fungovania domov a ich organizácia sa medzi sebou líšia významnou mierou.

Strediská podpory

Osoby, ktoré vzhľadom na vek, chorobu alebo postihnutie vyžadujú čiastočnú starostlivosť a pomoc pri uspokojovaní nutných životných potrieb, môžu mať pridelené opatrovnícke služby, špecializované opatrovnícke služby alebo stravovanie poskytované v stredisku podpory.

Zákon hovorí, že stredisko podpory je organizačnou jednotkou/útvaram sociálnej pomoci denného pobytu a v stredisku podpory môžu byť prevádzkované ako rezidenčné alebo občasného/dočasného pobytu. Časť stredísk podpory je v praxi miestami občasného ubytovania pre osoby, ktoré potrebujú pomoc, zatiaľ čo časť sú miesta, kde osoby vyžadujúce podporu môžu ju získať v priebehu dňa.

Sociálna pomoc prevádzkuje:

- » strediská podpory pre osoby s psychickými poruchami;
- » denné domy pomoci;
- » domy pre matky s neplnoletými deťmi a tehotné ženy;
- » útulky;
- » domy pre bezdomovcov;
- » kluby svojpomoci.

Strediská podpory pre osoby s psychickými poruchami sú domy svojpomoci v mieste bydliska alebo klub svojpomoci pre osoby s psychickými poruchami. Tieto inštitúcie poskytujú pomoc osobám, ktoré v dôsledku postihnutia niektorých funkcií organizmu alebo adaptačných schopností vyžadujú pomoc v živote v rodinnom prostredí ako aj sociálnom, zvlášť za účelom zvýšenia schopnosti zvládania problémov a životnej samostatnosti, a taktiež ich spoločenskej integrácie.

Dom svojpomoci v mieste bydliska (tzv. Środowiskowy) poskytuje služby v rámci individuálnych alebo kolektívnych tréningov samoobsluhy a tréningov sociálnych schopností, spočívajúcich v učení, rozvíjaní alebo udržovaní schopností v rozsahu každodenných úkonov a fungovania v spoločenskom živote. Doba využívania miesta pobytu v dome svojpomoci v mieste bydliska nemôže byť jednorázovo dlhšie ako mesiac, s možnosťou predĺženia do troch mesiacov v odôvodnených prípadoch.

Rodinné domy pomoci

V prípade, že nie je možnosť zaistenia opatrovníckych služieb v mieste bydliska, osoba vyžadujúca z dôvodu veku pomoc iných osôb môže využívať opatrovnícke a ubytovacie služby vo forme rodinného domu pomoci. Rodinný dom pomoci je forma opatrovníckych a ubytovacích služieb poskytovaných celých 24 hod osobe v mieste jej bydliska pre min. tri a max. osem osôb vyžadujúcich podporu v tejto forme z dôvodu veku.

Chránené byty (Mieszkania chronione)

Osobe, ktorá vzhľadom na ťažkú životnú situáciu, vek, postihnutie alebo chorobu potrebuje podporu vo fungovaní v každodennom živote, ale nevyžaduje služby v rozsahu, aký poskytuje jednotka 24hod. starostlivosti, zvlášť osobe s psychickými poruchami, osobe odchádzajúcej z náhradnej rodiny, zo sociálno – výchovného zariadenia, výchovného strediska pre mládež, nápravného zariadenia pre maloletých, a taktiež cudzincovi, ktorý získal v Poľskej republike štatút beženca alebo tzv. dopĺňujúcu ochranu, môže byť poskytnutý pobyt v chránenom byte.

Chránený byt je formou sociálnej pomoci, ktorá pod kontrolou špecialistov pripravuje osoby tam bývať na vedenie samostatného života alebo nahradzuje pobyt v zariadení poskytujúcom 24 hod. starostlivosť. Chránený byt zaisťuje podmienky samostatného fungovania v danom prostredí, a s integráciou s lokálnou komunitou.

Chránený byt môže prevádzkovať každá organizačná jednotka sociálnej pomoci alebo organizácie verejného prospechu.

Okresné strediská pomoci rodine (Powiatowe centra pomocy rodzinie)

Okresné strediská pomoci rodine sú organizačnými jednotkami vykonávajúcimi úlohy okresu v oblasti sociálnej pomoci. Na každý okres pripadá jedno stredisko pomoci rodine. V hlavnom meste Varšave miesto okresného strediska pomoci rodine existuje varšavské stredisko Warszawskie Centrum pomoci rodine. Úlohy okresných stredísk pomoci rodine v mestách na úrovni okresu realizujú mestské strediská sociálnej pomoci, ktoré môžu byť zvané ako „mestské strediská pomoci rodine“.

Najdôležitejšími oblasťami práce okresných stredísk pomoci rodine v prospech osôb, ktoré sú ohrozené sociálnym vylúčením, je pomoc deťom nemajúcim starostlivosť biologických rodičov, včítane práce v prospech náhradných rodín a pomoc pri integrácii bežencov. Náhradné rodiny a odchovanci náhradných rodín využívajú služby, ktoré poskytujú Okresné centrá pomoci rodine.

Okrem úloh zo zákona o sociálnej pomoci, vyššie uvedených, Okresné centrá pomoci rodine realizujú tiež úlohy vyplývajúce zo zákona zo dňa 27. 8. 1997 o profesionálnej a spoločenskej rehabilitácii a zamestnávaniu postihnutých osôb. Patrí k nim vyhotovenie a realizácia okresných programov činnosti v prospech postihnutých osôb v oblasti spoločenskej rehabilitácie a dodržovania práv postihnutých osôb, spolupráca s inými organizáciami a inštitúciami pôsobiacimi v prospech postihnutých osôb, dofinancovanie rehabilitačných turnusov, športu, turistiky a rekreácie, rehabilitačného vybavenia, likvidácie architektonických bariér a dofinancovanie nákladov zriadenia a prevádzkovania dielní činnostnej terapie, ktoré je v súlade so stratégiou rozvoja vojvodstva.

Regionálne strediská sociálnej politiky

Úlohou sociálnej pomoci v samosprávnych vojvodstvách vykonávajú organizačné a regionálne strediská sociálnej politiky. Skôr sa zaoberajú činnosťami strategického a organizačného charakteru ako osobami vyžadujúcimi podporu, ktoré by boli posielané priamo k nim.

Programy EÚ v prospech pôsobenia proti sociálnemu vylúčeniu, ktoré realizuje sociálna pomoc

Strediská sociálnej pomoci ako aj Okresné centrá pomoci rodine majú možnosť realizácie projektov v prospech pôsobenia proti sociálnemu vylúčeniu dofinancovaných z Európskeho sociálneho fondu v rámci POKL. Špeciálne pre tieto subjekty vyhlasujú strediská sociálnej pomoci (OPS) a okresné strediská pomoci rodine (PCPR) súťaž na realizáciu systémových projektov v rámci činnosti 7.1.1 – Rozvoj a šírenie aktívnej integrácie strediskami sociálnej pomoci a 7.1.2 – Rozvoj a šírenie aktívnej integrácie okresnými centrami pomoci rodine. Okrem toho môžu podávať žiadosti o dofinancovanie projektov v rámci súťaží.

Strediská krízovej intervencie

Účelom fungovania Strediska krízovej intervencie je pomoc osobám, ktoré potrebujú podporu v rôznych ťažkých životných situáciách. Pomoc tých zariadení môžu využívať všetci, ktorí sa ocitli v náhlej alebo chronickej psychickej kríze, v situácii ohrozenia alebo po traumatických zážitkoch. Strediská krízovej intervencie poskytujú podporu okrem iného osobám žijúcim v stave stresu, ktorý vznikol v dôsledku náhlej zmeny v živote, osobám prežívajúcim manželské problémy, osobám v staršom veku, prežívajúcim krízu spojenú so zmenou životnej situácie, osobám prežívajúcim násilie, včítane domáceho násillia, osobám prežívajúcim stratu niekoho blízkeho (napr. smrť, rozchod, rozvod), osobám prežívajúcim náhlu zmenu v živote (strata práce, zrada manžela-lky, ohrozenie ťažkou chorobou apod.), v situáciách pokusov o samovraždu, obetiam nehôd a útokov. Strediská pomáhajú tiež osobám prežívajúcim ťažkosti v spoločenských vzťahov a rodičom s výchovnými problémami. Základným cieľom práce stredísk je krízová intervencia, chápaná ako súbor interdisciplinárnych činností predsavzatých v prospech osôb a rodín, ktoré sú v stave krízy. Jej účelom je prinavrátenie psychickej rovnováhy a schopnosti samostatného zvládania problému, a vďaka tomu zabránenie tomu, aby krízová reakcia prešla do stavu chronickej psychosociálnej disfunkcie.

Strediská krízovej intervencie plnia dôležitú funkciu čo sa týka prevencie a boja proti sociálnemu vylúčeniu. Súvislosť krízy so sociálnym vylúčením spočíva v tom, že kríza hrozí vážnymi disfunkčnými zmenami, ktoré následne zväčšujú riziko sociálneho vylúčenia. Takže osoby, ktoré už fungujú v oblasti sociálneho vylúčenia, využívajú Strediská krízovej intervencie z toho dôvodu, že majú problémy rôzneho druhu spojené so sociálnym vylúčením.

Základom pôsobenia Strediská krízovej intervencie je zákon zo dňa 12. 3. 2004 o sociálnej pomoci. Prevádzkovanie stredísk je tzv. vlastnou úlohou (zadanie vlasne) okresu.

Strediská sa líšia organizačnou štruktúrou a metódami práce. Chýbajú právne úpravy podrobne regulujúce ich fungovanie. Najčastejšie pracujú 24 hodiny. Ponúkajú predovšetkým psychologickú, psychiatrickú pomoc (konzultácie), právnické a sociálne porady, často účasť v skupinách podpory. Mnoho z nich má taktiež hostel, v ktorom je možné pobudnúť určité časové obdobie podľa stanovených zásad. Tieto zariadenia spolupracujú so strediskami sociálnej pomoci, inštitúciami a organizáciami poskytujúcimi psychologickú, psychiatrickú pomoc, organizáciami rezortu spravodlivosti, prokuratúrou, políciou a mimovládnyimi organizáciami. Spôsob tejto spolupráce je však závislý na štandardoch vypracovaných v danom okrese. Intervencia v kríze sa vzťahuje na osoby a rodiny bez ohľadu na ich príjem. Do Strediska krízovej intervencie je možné sa prihlásiť osobne alebo telefonicky sa dohodnúť s odborníkom. Akákoľvek pomoc je poskytovaná bezplatne.

Strediská krízovej intervencie často otvárajú a prevádzkujú tiež iné subjekty, najčastejšie mimovládne organizácie. Základom pre ich činnosť nie je zákon o sociálnej pomoci, ale zákon, ktorý hovorí o činnosti všetkých mimovládnych organizácií – o činnosti verejného

prospechu a voluntariáte. Organizácie samé určujú spôsob a rozsah svojho pôsobenia. Časť z nich pod týmto názvom prevádzkuje výlučne hostely, časť výlučne poradenstvo. Niektoré poskytujú svoju pomoc všetkým osobám, niektoré výlučne vybranej cieľovej skupine napr. obetiam násillia v rodine.

Konzultačné miesta

Osobám, ktoré vyžadujú psychologickú a právnu podporu, poskytujú sociálnu pomoc tiež rôzne konzultačné miesta. Konzultačné miesta fungujú najčastejšie v rámci stredísk sociálnej pomoci. Úrad združenej obce (gminy) organizuje tiež niekedy odborné špecializované poradenstvo pre obyvateľov v informačných a konzultačných centrách. Takéto miesta otvárajú tiež občas mimovládne organizácie.

Psychologické a pedagogické poradne

Psychologicko-pedagogické poradne, včítane verejných špecializovaných poradní, poskytujú deťom a mládeži psychologicko-pedagogickú pomoc, včítane logopedickej, pomoci vo voľbe smeru ďalšieho vzdelávania a povolania, a taktiež rodičom a učiteľom sa poskytuje psychologická a pedagogická pomoc spojená s výchovou a vzdelávaním detí a mládeže. Poradne zamestnávajú pedagogických pracovníkov: psychológov, pedagógov, logopédov, sociológov, poradcov v oblasti povolania a rehabilitačných odborníkov. V praxi využívajú pomoc poradní detí a mládež, zvlášť tí, ktorí sú vystavení ťažkostiam v dospelom živote. Poradne spolupracujú so školami a strediskami sociálnej pomoci.

Základom činnosti psychologických a pedagogických poradní je zákon o systéme školstva (oświaty) zo dňa 7. septembra 1991.

Vojvodské a okresné úrady práce

Úrady práce realizujú úlohy v oblasti zmierňovania následkov nezamestnanosti, zamestnanosti a profesionálnej aktivizácie osôb hľadajúcich prácu. Úlohou úradov práce je sprostredkovanie práce, odborné poradenstvo, organizovanie profesných školení, poskytovanie pôžičiek na financovanie nákladov na profesné školenia, vyplácanie podpôr. Úrad práce môže taktiež použiť iné inštrumenty vo vzťahu k osobám nachádzajúcim sa v nevýhodnej situácii na trhu práce. Základom fungovania úradov práce je zákon zo dňa 20. apríla 2004 o propagovaní (promocja) zamestnania a inštitúciách trhu práce (poľská zberka zákonov Dz. U. nr 99, poz. 1001).

Úrady práce v oblasti pomoci osobám nezamestnaným spolupracujú so strediskami sociálnej pomoci.

Liečenie závislých osôb

Liečenie návykov osôb závislých na alkohole vykonávajú rezidenčné a nerezidenčné zariadenia odvykoveho liečenia a iné zdravotnícke zariadenia. Poddanie sa odvykovému

liečeniu je dobrovoľné. Osoby závislé na alkohole neplatia poplatky za služby z oblasti liečenia závislosti poskytovaného v zdravotníckych zariadeniach. Správa vojvodstva organizuje na území vojvodstva zariadenia odvykoveho liečenia a vojvodské strediska terapie závislosti a spolu závislosti. Zariadenia odvykoveho liečenia organizuje tiež starosta.

Poradne liečenia závislosti

Poradne liečenia závislosti sa venujú pomoci závislým osobám, ktoré sú ohrozené závislosťou a členom ich rodín. Poradne pomáhajú v prípade závislosti na chemických prostriedkoch (lieky, drogy, nikotín), ohrozenia závislosťou (osoby experimentujúce s drogami, často v životnej situácii napomáhajúcej stať sa závislým, s poruchami chovania, problémami v škole), závislosti na nechemických prostriedkoch napr. internet, hazard – program pomoci osobám závislým na hazarde, pacientom s dvojitou diagnózou (napr. závislosť na psychoaktívnych látkach spolu s problémami psychickej povahy), rodinám závislých osôb, osobám spolu závislým. V poradni je možné získať diagnózu, neurologické a psychiatrické konzultácie, kvalifikáciu pre liečenie v rehabilitačných – readaptačných strediskách pre osoby závislé na psychoaktívnych látkach, poukaz na detoxikačné oddelenie, konzultácie a poradenstvo v problémových situáciách. Poradne sa venujú tiež profylaktickej činnosti.

Gminne Komisie pre riešenie problémov spojených s alkoholom

Činnosti spojené s profylaktikou a riešením alkoholových problémov patria k vlastným úlohám združenej obce. V združených obciach fungujú gminné komisie riešenia alkoholových problémov. Základom ich fungovania je zákon zo dňa 26. októbra 1982 o výchove v triezvosti a pôsobení proti alkoholizmu.

Komisie plnia zvláštnu úlohu v oblasti uplatňovania procedúry, aby sa osoby závislé na alkohole, ktoré nechcú absolvovať dobrovoľné liečenie zaviazali podstúpiť toto liečenie. Návrh na súd ohľadne takéhoto záväzku k protialkoholickému liečeniu osoby závislej na alkohole môže podať výlučne obecná (gminna) komisia pre riešenie alkoholických problémov.

Mimovládne organizácie

Základom pôsobenia mimovládnych organizácií v Poľsku je zákon zo dňa 24. apríla 2003 o činnosti verejného prospechu a voluntariáte (o dianiaľnosti požitku publicznego i o wolontariacie). V súlade so zákonom, mimovládnu organizáciou je každá inštitúcia (ako právnická osoba tak aj jednotka bez právnickej osobnosti) vytvorená v súlade sa zákonmi, ktorá nie je jednotkou sektoru verejných financií a pôsobí za iným účelom ako dosiahnutie zisku. Mimovládne organizácie bežne poskytujú pomoc určitým skupinám občanov, v mimoriadne ťažkých situáciách, ktoré môžu spôsobiť ich sociálne vylúčenie. Špecializujú sa na pomáhajúce v riešení špecifických problémov tých skupín.

Mimovládne organizácie v Poľsku plnia vedúcu rolu v oblasti pôsobenia proti sociálnemu vylúčeniu. Môžu predsavziať veľmi elastické a mnohosmerné činnosti v prospech rôznych spoločenských skupín. Vyplňujú tiež medzery v štátnom systéme poskytujú pomoc osobám, pre ktorých sociálna pomoc nemá špecializovanú ponuku.

Príklady mimovládnych organizácií spolu s rozsahom ich činnosti v prospech pomoci skupinám ohrozeným sociálnym vylúčením.

Stowarzyszenie Interwencji Prawnej (Združenie právnickej intervencie)	Činnosť v prospech osôb diskriminovaných a ohrozených marginalizáciou – pomoc bežencom, pomoc deťom zbaveným starostlivosti biologických rodičov.
Fundacja Sławek (Nadácia)	Pomoc osobám odchádzajúcim z väznice
Ogólnopolskie Pogotowie dla Ofiar Przemocy w Rodzinie „Niebieska Linia” (Celoštátna pohotovosť pre obeť násilia v rodine „Bledomodrá linka)	Pomoc obetiam násilia v rodine
Fundacja Dzieci Niczyje (Nadácia detí nikoho) Komitet Ochrony Praw Dziecka (Výbor pre ochranu práv dieťaťa)	Činnosť v prospech detí – pomoc ukrivdenému dieťaťu
Fundacja La Strada (Nadácia)	Pomoc ženám – obetiam obchodu s ľuďmi
Centrum Praw Kobiet (Centrum práv žien)	Činnosť v prospech žien, zvlášť ochrana žien proti násiliu
Tada	Činnosť v prospech boja proti HIV/AIDS
Kampania Przeciwno Homofobii (Kampaň Proti homofóbii)	Činnosť v prospech boja s diskrimináciou lesbičiek, homosexuálov, osôb bisexuálnych a transsexuálnych osôb
Centrum Promocji Kobiet (Centrum pomoci žien)	Činnosť v prospech žien na trhu práce
Integracja (Integrácia)	Činnosť v prospech postihnutých osôb

2. Starostlivosť o rodinu a dieťa

Rozdelenie starostlivosti o dieťa, stanovené po II. svetovej vojne, medzi rezort zdravotníctva (deti do 3 rokov života) a školstva (staršie ako 3 roky života) pretrvalo prakticky v nezmenenom stave do konca 90-tych rokov. Umiestnenie náhradnej starostlivosti do systému školstva bolo jednou zo základných námietok formulovaných teoretikmi ako aj praktikmi.¹Hovorilo sa o inštitucionalizácii náhradnej starostlivosti – dominujúci názor bol, že výchova v zariadení je lepšia ako výchova v disfunkčnej a patologickej rodine. Odobratie dieťaťa rodine a umiestnenie ho v niektorom zo zariadení prakticky končilo konanie, rodina nemala nárok na pomoc, separovanie dieťaťa bolo samozrejme, často bolo chápané ako istý trest pre rodičov za to, že zanedbali výchovu. Preto sa „neregistrovala“ potreba práce v rodinnom prostredí, prijímaním falošne chápaným dobrom dieťaťa. Ako rodiny náhradnej starostlivosti boli stanovené príbuzné osoby – najčastejšie starí rodičia, ktorí sami často bojovali s nevyriešenými vlastnými problémami, nepripravenými na plnenie role rodičov náhradnej starostlivosti, veľmi riedko kontrolovaných. S oneskorením sa reagovalo na potrebu pomoci dieťaťu, problémy v rodine boli diagnostikované v zásade v školskom veku, často príliš neskoro, aby školskí pedagógovia a sociálni pracovníci mohli účinne zareagovať.²Takže administratívna reforma z roku 1999, ktorá istým spôsobom vyvolala reformu systému náhradnej starostlivosti, sa stala jej katalyzátorom.

Reforma systému náhradnej starostlivosti

Administratívna reforma mala za účel decentralizáciu funkcie štátu v súlade so zásadou subsidiarity. Spočíva v obmedzení centrálnej moci v prospech posilnenia územnej samosprávy. Z dôvodu potreby opätovného definovania úloh pre novovzniknuté samosprávy sa odnova začala riešiť väčšina oblastí spoločenského života. Príčiniť sa to, podobne ako v prípade sociálnej pomoci, k formulovaniu nových premis pre úlohy a značnému rozšíreniu ich rozsahu – tým, že systém starostlivosti o rodinu bol prenesený do systému školstva.

Kľúčovou premisou nového systému starostlivosti o rodinu a dieťa bolo to, že sa dala prednosť vychovaniu v rodine pred inštitucionálnou. Prijalo sa, že najdôležitejším smerom zmien bude systematické obmedzovanie počtu sociálno – výchovných zariadení a podporovania rodiny a rodinných foriem náhradnej starostlivosti.

Základom nového systému sa mal stať všestranný systém podpory rodiny v lokálnom prostredí založený na spolupráci mnohých subjektov – ako verejných, tak aj mimovládnych. Zdôrazňuje sa váha profylaktických činností, poradenstva, včasnej intervencie a – podľa potreby, psychologické a pedagogickej podpory. Efektom tých činností by malo byť zmenšenie počtu prípadov umiestňovania detí mimo rodinu.

1 S Dżażdżewski, Smery zmien w systemie starostlivosti o dieťa a mládež (Kierunki zmian w systemie opieki nad dzieckiem i młodzieżą), in: M. Kolankiewicz (red.), *Ohrožené detstvo (Zagrożone dzieciństwo)*, Warszawa 1998, WSiP S.A., s. 137

2 Tiež tam, s.138

Sociálna práca s rodinami by mala pokračovať tiež v prípade umiestnenia dieťaťa mimo rodinu, a jej cieľom by mal byť návrat dieťaťa do rodinného prostredia, ktoré je pre neho najprospernejšie.³

V prípade, keď separácia od rodinného prostredia je nutná, predpokladá sa, že najvhodnejším prostredím pre dieťa bude náhradná rodina. Bol postulovaný rozvoj náhradných rodín nespríbuznených a profesionálnych. Sociálno – výchovné zariadenia by mali byť posledným a zároveň definitívnym článkom systému. Pobyt mimo rodinu, v každej forme náhradnej starostlivosti by mal byť prechodný, a účelom pomoci – návrat dieťaťa do biologickej rodiny. Každá forma náhradnej starostlivosti by mala zaistiť dieťaťu možnosť udržať stály kontakt s biologickou rodinou. Predpokladom zlepšenia akosti systému náhradnej starostlivosti malo byť stanovenie požiadaviek na náhradných rodičov, zavedenie školení a systematický dozor nad ich fungovaním. A pre sociálno – výchovné zariadenia pomocou zavedenia štandardov starostlivosti a výchovy, štandardu služieb, založených na individuálnej práci s dieťaťom, zaistenie kontaktu s biologickou rodinou, zmenšenie počtu detí v zariadeniach.

Úlohy sociálnej pomoci po reforme

Do zákona o sociálnej pomoci bola vložená nová kapitola: „Starostlivosť o rodinu a dieťa“. V súlade s premisami reformy systému, zákonodarca zdôraznil subjektivitu dieťaťa a rodiny a jeho právo na vychovanie v rodine, stanovujúc primát foriem rodinnej náhradnej starostlivosti pre prípad nutnosti umiestnenia dieťaťa mimo jeho biologickú rodinu.⁴

Realizácia cieľov reformy bola zverená združeným obciam (ďalej zdr. obciam) a okresom, a hoci základná úloha – podporovania rodiny v jej prostredí – je úlohou združenej obce, okres je chápaný ako subjekt zodpovedný za systém starostlivosti o rodinu a dieťa.

Zákon o sociálnej pomoci určuje formy pomoci rodine a dieťaťu v tomto poradí:

- » rodinné poradenstvo;
- » rodinná terapia chápaná ako psychologické, pedagogické a sociologické činnosti, účelom ktorých je, aby rodina bola schopná plniť svoje úlohy;
- » sociálna práca;
- » zaistenie deťom starostlivosti mimo rodinu.⁵

3 M. Raclaw-Markowska, M. Rymza, Reformovaný systém pomoci dieťaťu a rodine v Poľsku (Zreformowany system pomocy dziecku i rodzinie w Polsce), *Analýzy a názory („Analizy i Opinie“)* č. 41, Ústav verejných vecí (Instytut Spraw Publicznych), júl (lipiec) 2005

4 Čl. (Art.) 70 ods.3 zákona zo dňa 12. marca 2004 r. o sociálnej pomoci (poľská zbierka zákonov Dz. U. z 2008 r. Nr 115, poz. 728 s neskoršími zmenami)

5 Čl. (Art.) 70 ods.1 zákona zo dňa 12. marca 2004 r. o sociálnej pomoci

Poradie foriem pomoci je tu veľmi podstatné, zhodné s premisami reformy. Výrazne je poukázané na základné formy – pomoc rodine v jej prostredí. Zákonodarca ďalej precizuje subjekty, ktoré by mali poskytovať pomoc rodine v jej prostredí:

- » odborník pripravený pre prácu v lokálnom prostredí;
- » sociálno – výchovné zariadenia dennej podpory;
- » iné subjekty, ktorých pôsobenie poskytuje podporu dieťaťu a rodine.¹

Povinnosti v oblasti pomoci dieťaťu a rodine zákonodarca rozdelil medzi zdr. obec a okres. K úlohám zdr. obce patrí: sociálna práca, vedenie a zaistenie miest v sociálno – výchovných zariadeniach dennej podpory alebo chránených bytoch, tvorenie gminného systému profylaktiky a starostlivosti o dieťa a rodinu.²

Okrem toho: tvorenie gminného systému pôsobenia proti násiliu v rodine, poskytovanie poradenstva a intervencie v oblasti pôsobenia proti násiliu v rodine, vypracovanie i realizácia programov ochrany obetí násilia v rodine, prevádzkovanie gminných stredísk podpory.³ Zatiaľ čo povinnosťou okresu je: poskytovanie špecializovaného poradenstva, organizovanie starostlivosti v náhradných rodinách, organizovanie a prevádzkovanie adopčných stredísk spojených so starostlivosťou, rezidenčných sociálno – výchovných zariadení, vedenie a financovanie procesu osamostatňovania zverencov, prevádzkovanie stredísk krízovej intervencie.⁴ Okres je tiež zaviazaný zakladať a prevádzkovať strediská podpory pre obeť násilia v rodine a špecializované strediská podpory pre tieto osoby.⁵

V súvislosti s tým vzniklo rozdelenie na pomoc v mieste bydliska, ktorej účelom je podpora rodiny pomocou sociálnej práce, pomoc v situáciách násilia v rodine, rôznorodé profylaktické aktivity, ktorých organizátorom je obec a systém náhradnej starostlivosti, za ktorý zodpovedá okres. Výnimku tu tvorí poskytovanie špecializovaného poradenstva, ktoré je úlohou okresu. Súčasne zákon o sociálnej pomoci nezavádza mechanizmy spolupráce medzi zdr. obcou a okresom obmedzujúc sa len na záväzky okresu čo sa týka školení a odborného zdokonaľovania kádrov sociálnej pomoci z jeho oblasti/ územia a poskytovanie metodického poradenstva pre pracovníkov a vedúcich organizačných útvarov sociálnej pomoci.⁶

1 Čl. (Art.) 70 ods. 2 zákona zo dňa 12. marca 2004 r. o sociálnej pomoci (poľská zbierka zákonov Dz. U. z 2008 r. Nr 115, poz. 728 s neskoršími zmenami.)

2 Čl. (Art.) 17 ods. 1 zákona zo dňa 12. marca 2004 r. o sociálnej pomoci

3 Čl. (Art.) 6 ods.2 zákona zo dňa 29. júla 2005. o pôsobení proti násiliu v rodine (poľská zbierka zákonov Dz. U. Nr 180, poz. 1493)

4 Čl. (Art.) 19 zákona zo dňa 12. marca 2004 r. o sociálnej pomoci (t.j. poľská zbierka zákonov Dz. U. z 2008 r. Nr 115, poz. 728 s neskoršími zmenami)

5 Čl. (Art.). 6 ods.3 zákona zo dňa 29. júla 2005 r. pôsobení proti násiliu v rodine (poľská zbierka zákonov Dz. U. Nr 180, poz. 1493)

6 Čl. (Art.) 19 zákona zo dňa 12. marca 2004 r. o sociálnej pomoci (t.j. poľská zbierka zákonov Dz. U. z 2008 r. Nr 115, poz. 728 s neskoršími zmenami)

Počiatky fungovania nového systému

Väčšina úloh z oblasti starostlivosti o rodinu a dieťa bola zverená okresu, a síce jeho organizačnému útvaru – okresnému centru pomoci rodine. V období pred reformou sa systém sociálnej pomoci skladal z dvoch článkov: strediska sociálnej pomoci v zdr. obci (gmine, ktoré je organizačným útvarom samosprávy zdr. obce a vojvodského komplexu sociálnej pomoci – jednotky vládnej administratívy na úrovni vojvodstva. Zákonodarca predpokladal, že v súvislosti a likvidáciou väčšiny vojvodstiev, kádre vojvodských komplexov sociálnej pomoci budú zamestnaní v novo utváraných okresných centrách pomoci rodine. Vojvodské komplexy sociálnej pomoci zamestnávali priemerne okolo 20 osôb, takže ak vo vojvodstve vzniklo päť okresov, je jednoduché spočítať, že každý z nich mohol zamestnať priemerne niekoľkých bývalých pracovníkov vojvodských komplexov. Omnoho horšie vyzerala situácia vo „veľkých“ vojvodstvách, ktoré zostali v dôsledku reformy – v nich vznikli regionálne strediská sociálnej politiky a oddelenia vo vojvodských úradoch, ktoré tiež mali byť obsadené kádrami bývalých vojvodských komplexov sociálnej pomoci.

Okresné centrá pomoci rodine, ako vidno, mali veľmi ťažký začiatok činnosti tým viac, že tvorcovia reformy vôbec nezohľadnili úlohy, ktoré prebrala sociálna pomoc z oblasti starostlivosti o rodinu a dieťa, a teda okresné centrá ich museli realizovať disponujúc kádrami, ktoré neboli úplne pre nich adekvátne. Väčšina z nich zahájila realizáciu úloh v tejto oblasti s oneskorením, koncentrujúc sa na začiatku na prevzatí dokumentácie od školských inštitúcií a organizovaní svojej inštitúcie.

V roku 2001 bolo v okresných centrách pomoci rodine zamestnaných 2 919 osôb⁷, z toho 74 odborníkov a starších odborníkov na prácu s rodinou, takže priemerne každý piaty okres zamestnal pracovníka profesionálne pripraveného pre prácu s rodinou.

V ďalších rokoch pomerne rýchlo rástol počet pracovníkov – už po roku sa zvýšil o 521, aby v roku 2008 dosiahol počet 4 674, t.j. vyšší o 62 % v porovnaní s rokmi 2001. Rovnako rýchlo rástol počet špecialistov a špecialistov seniorov pre prácu s rodinou – v roku 2008 bol vyšší o 78 % ako v roku 2001.

V počiatočnom období činnosti okresy rozvíjali formy pomoci v prostrediach, ktoré mali dosah širší ako lokálny. Avšak táto aktivita v priebehu času klesá v prospech činností v oblasti náhradnej starostlivosti a osamostatňovania zverencov (nárast počtu chránených bytov). Činnosti, ktoré podporovali nový systém starostlivosti o rodinu a dieťa boli smerované do okresov. Bol zavedený systém školení ako na centrálnej, tak aj na vojvodskej úrovni.⁸ Hlavné činnosti sa sústreďovali na rozvoj náhradného rodičovstva – školenia trénerov, pripravovanie rodín pre plnenie funkcie, vykonávanie dozoru a poskytovanie podpory náhradným rodinám, rozvoj nespríbuznených a profesionálnych

7 Raport (Sprawozdanie) MPIPS z roku 2000 neobsahuje údaje o zamestnaní v zariadeniach sociálnej pomoci

8 Vykonávajú regionálne strediská sociálnej politiky

rodín. Bola venovaná pozornosť kvalite rezidenčných sociálno – výchovných zariadení tým, že bola zavedená povinnosť získania štandardu, systém dozoru zo strany vojvodu, zmena orientácie zariadení a preorientovanie zo sústredenia sa na dieťa na podporovanie jeho kontaktov s rodinou a pripravovanie na návrat do rodinného prostredia. Pokrok reformy monitorujú a hodnotia inštitúcie, ktorých je to povinnosťou, ale tiež výskumníci – vznikla celá rada analýz a štúdií, väčšina z nich v Ústave verejných vecí (Instytut Spraw Publicznych).¹

K najdôležitejším úlohám okresu v oblasti sociálnej pomoci patrí:

- » vypracovanie a realizácia okresnej stratégie riešenia spoločenských problémov, so zvláštnym zohľadnením programov sociálnej pomoci, podporovania postihnutých osôb a iných, ktorých cieľom je integrácia osôb a rodín zo skupín zvláštneho rizika;
- » poskytovanie špecializovaného poradenstva;
- » organizovanie starostlivosti v náhradných rodinách, poskytovanie peňažnej pomoci na čiastočné uhradenie nákladov na živobytie detí v nich umiestnených a vyplácanie odmien z titulu pripravenosti prijať dieťa alebo poskytnutej starostlivosti a vychovávania dieťaťa, ktoré nie je príbuzným v rámci profesionálnej náhradnej rodiny;
- » zaistenie starostlivosti a výchovy deťom úplne alebo čiastočne zbavených starostlivosti rodičov, zvlášť pomocou organizovania a prevádzkovania adopčných a opatrovníckych zariadení, sociálno – výchovných zariadení pre deti a mládeže, včítane zariadení denného pobytu s dosahom nad zdr. obce, a taktiež tvorenie a zavádzanie programov pomoci pre dieťa a rodinu;
- » hradenie nákladov živobytia detí z územia okresu, umiestnených v rezidenčných sociálno – výchovných zariadeniach a v náhradných rodinách, tiež na území iného okresu;
- » poskytovanie peňažnej pomoci pri osamostatnení a pokračovaní vo vzdelávaní osobám, ktoré odchádzajú z rezidenčného sociálno – výchovných zariadení rodinného a socializačného typu, domy sociálnej pomoci pre deti a mládež mentálne postihnutých, domy pre matky s maloletými deťmi a tehotné ženy, náhradné rodiny a útulky pre maloletých, nápravne výchovné zariadenia, špeciálne školské a výchovné zariadenia, špeciálne výchovné strediská, strediská socioterapie pre mládež zaisťujúce plnú starostlivosť alebo výchovné strediská pre mládež;
- » pomoc v integrácii s prostredím pre osoby, ktoré majú ťažkosti s prispôbením sa životu, mládeži odchádzajúcej z rezidenčných sociálno – výchovných zariadení rodinného a socializačného typu, domy sociálnej pomoci pre deti a mládež mentálne postihnutých, domy pre matky s maloletými deťmi a tehotné ženy, náhradné rodiny a útulky pre maloletých, nápravne výchovné zariadenia, špeciálne školské a výchovné zariadenia, špeciálne výchovné strediská, strediská socioterapie pre mládež zaisťujúce 24 hod. starostlivosť alebo výchovné strediská pre mládež, ktorá má problémy s prispôbením sa;

1 Vykonávajú regionálne strediská sociálnej politiky

- » pomoc cudzincom, ktorí získali v Poľsku štatút beženca alebo tzv. doplňujúcu ochranu, ktorí majú ťažkosti s integráciou s prostredím;
- » prevádzkovanie a rozvoj infraštruktúry domov sociálnej pomoci s dosahom mimo zdr. obec a umiestňovanie v nich osôb majúcich poukaz;
- » prevádzkovanie chránených bytov pre osoby z územia viacej ako jednej zdr. obce (gminy) a okresných stredísk podpory, včítane domov pre matky s maloletými deťmi a tehotné ženy, s vylúčením domov svojpomoci v mieste bydliska a iných stredísk podpory pre osoby s psychickými poruchami;
- » prevádzkovanie stredísk krízovej intervencie.

K úlohám z oblasti vládnej administratívy, ktoré realizuje okres patrí:

- » pomoc cudzincom, ktorí získali v Poľsku štatút beženca alebo tzv. doplňujúcu ochranu, v oblasti individuálneho programu integrácie, a uhrádzanie za tieto osoby príspevkov na zdravotné poistenie;
- » prevádzkovanie a rozvoj infraštruktúry stredísk podpory pre osoby s psychickými poruchami;
- » realizácia úloh vyplývajúcich z vládnych programov sociálnej pomoci, ktorých účelom je ochrana životnej úrovne osôb, rodín a spoločenských skupín a rozvoj špecializovanej podpory;
- » poskytovanie cudzincom pomoci v oblasti krízovej intervencie;
- » financovanie pobytu detí cudzincov v rezidenčných sociálno – výchovných zariadeniach a v náhradných rodinách;
- » realizácia úloh z oblasti medzinárodnej adopcie detí, včítane zadávania realizácie tých úloh subjektom prevádzkujúcim neverejnú adopčnú a opatrovnícku strediská, ktoré určil minister príslušný pre záležitosti sociálneho zabezpečenia.

Neboli však dosiahnuté základné ciele reformy – nezmenšil sa počet detí umiestňovaných mimo rodinu a nezvýšil sa významne počet náhradných rodín. Pozorujeme nárast počtu detí odosielaných do náhradnej starostlivosti, ale nárast počtu náhradných rodín, včítane nespríbuznených je vzdialený tomu, čo sa predpokladalo. Príčin takého stavu je mnoho a ťažko bez systematického skúmania určiť jednu, dominujúcu. Cieľom tejto štúdie je analýza jedného z možných faktorov neúspechu reformy – nedostatku podpory pre zdr. obce.

Základy fungovania systému v zdr. obciach

Ako už bolo spomenuté, pomoc v rodinnom prostredí mala byť základom systému, avšak reformátorské činnosti boli koncentrované v okrese, ktorý v podstate pomoc a podporu veľmi potreboval, prinajmenšom v počiatočnom období po reforme. Strediská sociálnej pomoci v zdr. obciach vznikli v roku 1990, v dôsledku reformy štátneho zriadenia. Boli jednými z prvých inštitúcií obnovenej územnej samosprávy, ktoré vznikli

zo spojenia úloh zdr. obce a zdravotníckeho strediska v oblasti sociálnej pomoci. Slabé, neisté, museli zvládať narastajúcu prudko nezamestnanosť a s tým spojené problémy, hlavne chudobou a a ťažké situácie v rodinách. V počiatočnom období ich fungovania boli strediskám pridelované početné úlohy tzv. „tvrdé“ – finančné dávky nevyhnutné v takej situácii. Nie je teda divné, že pracovníci nemali čas na sociálnu prácu, pretože sa museli sústrediť na uspokojovanie základných potrieb rodín, ktoré sa stávali stále chudobnejšie.

Strediská sociálnej pomoci však mali podporu vo vojvodských komplexoch sociálnej pomoci – priebežná pomoc, dozor, školenia, dosť často finančná podpora vďaka veľkým kompetenciám vojvodských teamov a elastickým predpisom. Sociálni pracovníci aktívne zvyšovali svoje kvalifikácie, mnoho získalo vysokoškolské vzdelanie. Postupne sa zlepšila situácia v Poľsku, a strediská, ktorým sa značne obmedzili úlohy spojené s vyplácaním finančných prostriedkov, majúce stále lepšie pripravené, aj keď málo početné kádre, pomaly rozvíjali nefinančné formy pomoci. Je možné povedať, že boli pomerne dobre pripravené predsavziať nové úlohy, aké priniesla administratívna reforma v roku 1999. Avšak miesto pomoci s predsavzatím a realizáciou nových úloh, strediská boli zbavené podpory, akú dostávali z vojvodských komplexov sociálnej pomoci. Nedostali dodatočné prostriedky na zvýšenie počtu zamestnaných, neboli ponúkané školenia z oblasti nových úloh.

Novovzniknuté regionálne strediská sociálnej politiky a okresné centrá pomoci rodine mali v počiatočnom období príliš veľa problémov s organizovaním svojich inštitúcií a realizáciou úloh. Mlčky bolo prijaté, že reforma zasiahla zdr. obec v najmenšej miere, takže jej podporovanie nie je najsúrnejšou vecou.

V priebehu času sa vyskytla ponuka školení z regionálnych stredísk sociálnej politiky, Ministerstva práce a sociálnej politiky, Inštitútu rozvoja sociálnych služieb – ako jednorazových tak aj v rámci špecializácie v profesii sociálneho pracovníka. Naďalej je problémom však príliš malý počet sociálnych pracovníkov. Tých pracujúcich v opatrovnických rajónoch bolo na konci roku 2008 14 185, čo celoštátnom meradle je priemerne cca 2 700 obyvateľov na 1 sociálneho pracovníka. Takže minimum zo zákona –1 sociálny pracovník na 2000 obyvateľov nebolo dosiahnuté v mnohých zdr. obciach, a dokonca tam, kde je splnená zákonná norma – počet skupín ľudí vyžadujúcich sociálnu prácu dosahuje okolo sto na 1 sociálneho pracovníka.

Úlohy zdr. obce v oblasti sociálnej pomoci:

» vypracovanie a realizácia stratégie zdr. obce čo sa týka riešenia spoločenských problémov so zvláštnym zohľadnením programom sociálnej pomoci, profylaktiky a riešenia alkoholových a iných problémov, ktorých cieľom je integrácia osôb a rodín zo skupín väčšieho rizika;

- » vyhotovovanie bilancie potrieb zdr. obce v oblasti sociálnej pomoci;
- » poskytovanie útulku, zaistenie stravovania a nevyhnutného oblečenia osobám, ktoré sú toho pozbavené;
- » pridelovanie a vyplácanie opakovaných/ občasných podpôr;
- » pridelovanie i vyplácanie účelových podpôr;
- » pridelovanie i vyplácanie účelových podpôr na uhradenie výdavkov, ktoré vznikli v súvislosti s mimoriadnou udalosťou;
- » pridelovanie i vyplácanie účelových podpôr na uhradenie výdavkov na zdravotné príspevky osobám bez domova a iným osobám bez príjmu a možnosti získania príspevkov na základe predpisov o všeobecnom poistení v Národnom fonde zdravia (Narodowy Fundusz Zdrowia);
- » pridelovanie účelových podpôr vo forme kreditného cestovného lístka;
- » pridelovanie a vyplácanie stálych podpôr;
- » platenie príspevkov na zdravotné poistenie stanovené predpismi o dávkach zdravotnej starostlivosti financovaných z verejných prostriedkov;
- » pridelovanie a vyplácanie špeciálnych účelových podpôr;
- » pridelovanie a vyplácanie pomoci na ekonomické osamostatnenie sa vo forme podpôr, pôžičiek a dávok v naturáliách;
- » platenie príspevkov na dôchodkové a dôchodkové invalidné poistenie za osobu, ktorá rezignuje na zamestnanie v súvislosti s nutnosťou vykonávania priamej, osobnej starostlivosti o dlhodobu alebo ťažko chorého člena rodiny a spoločne nebyvajúcími matkou, otcom alebo súrodencom;
- » sociálna práca;
- » organizovanie a poskytovanie opatrovnických služieb, včítane špecializovaných, v mieste bydliska, s vylúčením špecializovaných opatrovnických služieb pre osoby s psychickými poruchami;
- » prevádzkovanie a zaistenie miest v sociálno – výchovných zariadeniach dennej podpory alebo chránených bytoch;
- » tvorenie obecného systému profylaktiky a starostlivosti o dieťa a rodinu;
- » doplnenie stravovania detí;
- » organizovanie pohrebu, včítane bezdomovcov;
- » vystavovanie poukazov do domu sociálnej pomoci a hradenie poplatkov za pobyt občana obce v takom zariadení /dome;
- » pomoc osobám, ktoré majú problémy s prispôbením sa v živote po prepustení z výkonu trestu z väzenia;

- » prevádzkovanie a zaistenie miest v domoch sociálnej pomoci a strediskách podpory v dosahu zdr. obce a posielanie do nich osôb, ktoré vyžadujú starostlivosť;
- » predsavzatie iných úloh z oblasti sociálnej pomoci vyplývajúcich z identifikovaných potrieb zdr. obce, včítane tvorenia a realizácie ochranných programov;
- » spolupráca s okresným úradom práce v oblasti šírenia ponúk práce a informácií o voľných pracovných miestach, sprístupňovanie informácií o službách profesionálneho poradenstva a o školeniach.

K zadaných úlohám z oblasti vládnej administratívy, ktoré realizuje zdr. obec patrí:

- » organizovanie a poskytovanie špecializovaných opatrovníckych služieb v mieste bydliska pre osoby s psychickými poruchami;
- » pridelovanie a vyplácanie účelových podpôr na uhradenie výdavkov spojených so živelnou alebo ekologickou pohromou;
- » prevádzkovanie a rozvoj infraštruktúry domov svojpomoci v mieste bydliska pre osoby s psychickými poruchami;
- » realizácia úloh vyplývajúcich z vládnych programov sociálnej pomoci, ktorých účelom je ochrana životnej úrovne osôb, rodín a spoločenských skupín a rozvoj špecializovanej podpory;
- » pridelovanie a vyplácanie účelových podpôr, ako aj poskytovanie ubytovania, stravovania a potrebného oblečenia cudzincom;
- » pridelovanie a vyplácanie účelových podpôr, a ako aj poskytovanie ubytovania, stravovania a potrebného oblečenia cudzincom, ktorí získali povolenia na „pobyt tolerovaný“ na území Poľska;
- » vyplácanie odmien za vykonávanie starostlivosti.

Rozsah služieb sociálnej pomoci v zdr. obci je výsledkom voľby medzi možnosťami a potrebami obyvateľov, ich finančným stavom, možnosťami zarábania, rodinnou situáciou. Hoci výrazne klesá počet rodín využívajúcich pomoc z dôvodu chudoby, tvoria rozhodnú väčšinu beneficentov stredísk. Bolo by príliš jednoduché predpokladať, že tieto rodiny vyžadujú výlučne pomoc finančnú. „Poľsko medzi členskými štátmi EÚ zaznamenáva najvyššie ukazovatele chudoby detí. Riziko ich chudoby je až o 8 % vyššie ako v prípade poľského spoločenstva ako celku. Analýza situácií domácností ukazuje, že chudoba detí je nerozlučne spojená s chudobou rodičov”.¹ Najvyšší ukazovateľ osôb dotknutých chudobou medzi klientmi sociálnej pomoci už mnoho rokov poukazuje na to, že potrebná je všestranná diagnóza problémov tejto kategórie rodín a poskytnutie pomoci adekvátne k výsledkom takej diagnózy. Možno, že tou kategóriou klientov je skupina, v ktorej včasná intervencia by priniesla cieľ, ktorý predpokladá zákon o sociálnej pomoci – a síce samostatnosť v živote, ale jej nedostatok je dôvodom sociálneho vylúčenia.

¹ Polska 2030, s. 281

Príčiny umiestnenia detí v sociálno – výchovných zariadeniach na území mesta Poznaň v rokoch 2006 – 2008:

Príčiny/Roky	2006	2007	2008
Problémy so školskou dochádzkou	81	58	45
Ťažkosti so starostlivosťou a výchovou	99	84	55
Fyzické a psychická Násilie	20	9	17
Nadmerná spotreba alkoholu v rodine	37	40	27
Ostatné (včítane úteky z iných zariadení).	241	194	197

prameň: údaje Oddelenia zdravotníctva a sociálnych vecí Mestského úradu mesta Poznaň (Wydział Zdrowia i Spraw Społecznych Urzędu Miasta Poznania)

Určenie, v akej miere chudoba v rodine ovplyvňuje vylúčenie detí si vyžaduje podrobnejší výskumy na väčšej vzorke. Údaje obsiahnuté v tabuľke sú získané z rozhodnutí súdu, a teda sú určitou konklúziou, a nie popisom situácie rodiny a dieťaťa, avšak skúsenosti odchovcov zariadení ukazujú, že podloží problémov väčšiny rodín je chudoba. Voči minulým rokom sa zmenšil počet rodín získavajúcich pomoc z dôvodu bezradnosti v sociálno – výchovných záležitostiach a vedenia domácnosti, zatiaľ čo stále podstatnejšia sa stáva potreba ochrany materstva. Štatistiky sociálnej pomoci neobsahujú položku eurosirôt alebo detí ulice. Tie deti by mali tiež dostať pomoc, ktorá ich ochráni pred pobytom v zariadeniach. Mnoho stredísk sociálnej pomoci realizuje programy práce s rodinami a deťmi, na uliciach väčších miest sa vyskytli streetworkeri. Tieto činnosti však nenachádzajú podporu v systémových projektoch, nastavených hlavne na profesionálnu aktivizáciu klientov sociálnej pomoci. Tieto projekty sú dôležité a potrebné, avšak na tomto príklade vidno istú zotrvačnosť a oneskorené pôsobenie administrácie. Viac elastické mimovládne organizácie, aj keď sa aktívne zapojujú do pomoci rodine, pôsobia hlavne vo veľkých mestách.

Rozsah pomoci, ktorú poskytuje zdr. obec, vo veľkej miere závisí od schopnosti a determinácie pracovníkov strediska a iných jednotiek sociálnej pomoci v zdr. obci, avšak rozhoduje samosprávny orgán a finančné možnosti. Je preto neoprávnené zovšeobecňovanie a popisovanie činnosti zdr. obcí ako jednoliatych. Nie je možné porovnať malú vidiecku zdr. obec s veľkým mestom na úrovni okresu, ktoré má neporovnateľne väčšie finančné možnosti, podporu miestnych škôl a početných mimovládnych organizácií. Sociálny pracovník

v malom prostredí, v ktorom existuje málo inštitúcií a organizácií poskytujúcich široko chápané sociálne služby, ako napr. Strediská podpory, dielne činnostnej terapie či centrá spoločenskej integrácie alebo strediská terapie závislostí, má pomerne malé možnosti efektívneho pôsobenia. Práca kolegu v meste s dobrou infraštruktúrou je neporovnateľná.

Gminy ochotne tvoria a financujú zariadenia dennej podpory, ako vidno táto forma pomoci je pomerne veľmi populárna, štatistiky však nehovoria o akosti sociálno – výchovnej činnosti v týchto zariadeniach. Rastie počet chránených bytov pre osamostatňujúcich sa odchovancov, zatiaľ čo počet jednotiek špecializovaného rodinného poradenstva je minimálny – sotva 18 na 2500 združených obcí. S akou pomocou môže počítať rodina v združenej obci?

Sociálna práca je najčastejšie uplatňovanou formou pomoci, čo neprekvapuje v porovnaní s údajmi o inštitúciách pomoci v združenej obci. Prekvapujúci je pokles počtu rodín, na ktoré sa vzťahuje tá forma pomoci. Trochu sa zmenšil tiež počet rodín využívajúcich rodinné poradenstvo.

Predpisy zákona o sociálnej pomoci umožňujú elasticitu a realizáciu lokálnych programov pomoci podľa identifikovaných potrieb. Zo zákona o sociálnej pomoci vyplýva, že zdr. obec nehradí poplatok za pobyt dieťaťa v náhradnej rodine či sociálno – výchovných zariadeniach, zatiaľ čo z vlastných prostriedkov je zaviazaná financovať pomoc v lokálnom prostredí. Avšak možnosti združených obcí nie vždy dovoľujú realizáciu týchto programov, nie vždy tiež potreby a problémy, ktoré identifikujú sociálni pracovníci sú pre orgány zdr. obce prioritou. Väčšina úloh sociálnej pomoci je financovaná z vlastných prostriedkov obce, a teda realizácia tých úloh je silne pripojená s obecným rozpočtom a politikou zdr. obce.

Zhrnutie

Združená obec sa istým spôsobom stala obeťou reformy náhradnej starostlivosti. Premisy reformy a predpisy zákona o sociálnej pomoci hovoria o systéme starostlivosti o rodinu a dieťa, skutočnosť ukazuje, že pojem „systém“ je prehnané. Pretože okres sa sústreďuje na zdokonaľovanie a rozvíjanie náhradnej starostlivosti, ktorá by mala byť obmedzená, zatiaľ čo gmina, zaviazaná pomáhať rodine, keby mohla dobre a plne realizovať svoje úlohy, zvlášť v oblasti sociálnej profylaktiky, by mala možnosť pričiniť sa k obmedzeniu nárastu detí odosielaných do náhradnej starostlivosti. Nebola však dodatočne vybavená prostriedkami pre realizovanie tohto základného cieľa reformy a dosiahnutie tohto cieľa neleží tak úplne v jej záujme – získava finančne na tom, že odošle dieťa do zariadenia či náhradnej rodiny. Neexistuje súvislosť a prepojenie medzi úlohami zdr. obce a okresu v oblasti starostlivosti o rodinu a dieťa.

Obdobie desiatich rokov od zavedenia reformy je dostatočnou dobou na sformulovanie záverov z vykonaných výskumov, analýz a skúseností ľudí z praxe, ktoré tvoria bohatý materiál pre plánovanie a vykonanie zmien.

Odporúčania

1. Existujú súrna potreba určenia štandardov služieb v lokálnom prostredí, včítane sociálnej práce, zariadení denného pobytu a dozoru nad ich realizáciou.
2. Gmina by mala profitovať z účinnej práce s rodinou, hoci napr. prostredníctvom elasticity toku finančných prostriedkov – ak pobyt dieťaťa v zariadení stojí cca 3 000 zł., práca s rodinou, ktorej výsledkom by bolo ponechanie dieťaťa v rodine by mala byť platená časťou tej čiastky.
3. Tok prostriedkov z prevádzkovania zariadení do zdr. obcí – na financovanie práce s rodinou – by mohlo mať za následok zväčšenie počtu pracovníkov a zlepšenie akosti ich práce (odmeňovaná by bola účinnosť).
4. Časť systémových programov by sa mala dostať do zdr. obcí a byť smerovaná na prácu s rodinou. Bolo by dobré sa pokúsiť vytvoriť spoločné programy pre zdr. obce a okresy (gminno – powiatowych) a v ich rámci vypracovať formy spolupráce medzi zdr. obcou a okresom.
5. Nutné je zväčšenie počtu zariadení rodinného poradenstva a terapie rodín, čo je možné získať v mnohých zdr. obciach prostredníctvom využitia ponuky mimovládnych organizácií.
6. Nutné je využívanie príkladov dobrých praxí; ako vo vykonávaných priamych činnostiach, tak aj tvorení nových funkčných riešení systému sociálnej starostlivosti, napr. dobrá prax organizácie ATD 4. svet a Nadviselská sociálna nadácia „Powiślańska Fundacja Społeczna”, zaoberajúcich sa prácou s osobami z rodín postihnutých chudobou a ohrozených sociálnym vylúčením;
  - a) „konferencie rodín” – zapojovanie osôb z rodín dotknutých chudobou a ohrozených sociálnym vylúčením do diskusie expertov na tému riešení a funkčnosti systému sociálnej starostlivosti; ako na území štátu, tak aj celoeurópskej (návštevy v Bruseli);
  - b) Univerzita dialógu a solidarity (Społeczny Uniwersytet Dialogu i Solidarności), ktorá je platformou dialógu medzi ľuďmi prežívajúcimi chudobu;
  - c) Knižnice na dvoroch (Biblioteki Podwórkowe) – iniciatíva, ktorá má vyvolať vášeň čítania u detí žijúcich v rodinách prežívajúcimi chudobu. Skupina dobrovoľníkov prináša knihy „na dvor” a „ulice”, kde bývajú deti z nezámožných rodín a spoločne s nimi tvoria čítareň;
  - d) Taporí – medzinárodná sieť združujúca deti, ktoré vo vysokej miere prežívajú chudobu a vylúčenie; dovoľuje im výmenu skúseností a podporovanie sa vzájomne v ťažkostiach každodenného života;
  - e) mnoho jednotlivých projektov, ktorých cieľom je podporovanie jednoty rodín – organizovanie spoločných prázdnin; odpočinku; družín pre deti;
  - f) edukačné akcie, podporovanie rodičov vo vychovávaní detí; práca so všetkými členmi rodiny.

HOSTEL PRO RODINY A KOMPLEX CHRÁNĚNÝCH BYTŮ STEZKOU KE SAMOSTATNOSTI

Ks. Stanisław Słowik, Charita Kielce

Cíle činnosti Charity ve městě Kielce a množství realizovaných úkolů jsou rozsáhlé. K těm nejčastěji jmenovaným nebo dominujícím oblastem působení kielecké Charity je nutno zmínit provozování různého druhu zařízení v oblasti sociální pomoci, provozování neveřejných středisek zdravotní péče a pečovatelsko-výchovných zařízení, včetně širokého programu prázdninových táborů. Další důležitou oblastí činnosti Charity Kielce je organizování pomocných akcí různého druhu, zejména v situacích živelných pohrom nebo náhlé pomoci, ale i dlouhodobá pomoc osobám velmi chudým, osobám sociálně vyloučeným. Specifickou oblastí aktivity Charity Kielce je profesní aktivizace osob dlouhodobě nezaměstnaných a bezdomovců. Je nutné se zmínit, že první neveřejné Centrum sociální integrace (Centrum Integracji Społecznej) vzniklo ve struktuře Charity Kielce. Rovněž první centra aktivizace nezaměstnaných osob nebo pokusy o profesní a sociální aktivizaci byly úkoly, které v pionýrském období začínaly svoji existenci v Polsku prostřednictvím aktivity Charity Kielce.

Dodatečně je nutno ještě poukázat na celou řadu činností ze širokého spektra aktivit diecézní Charity ve městě Kielce. Je to rovněž bohatý balík projektů školícího charakteru, zvyšujících kvalifikaci jak osob zaměstnaných ve struktuře nevládních organizací, tak i školení pro nezaměstnané, pro osoby, které přestávají pracovat v zemědělství a mnoho jiných činností.

Pionýrskou činností Charity Kielce je také sociální zaměstnání nebo sociální podnikání a jiné aktivity, zvyšující profesní zapojení osob sociálně vyloučených. Co se týče důvodů, proč byly vybrány aktivity v bytové oblasti, zahájily to téměř lavinovitě, či přinejmenším velmi často se vyskytující prosby o pomoc týkající se dostupnosti bytů. Byly to prosby od svěřenců – odchovanců, osob bydlících v útulcích provozovaných Charitou, jako i prosby osob, které přicházely z venku, které doposud nebydlely v podobných zařízeních, ale ocitly se v situaci ohrožení ztrátou bytu nebo přímo bez bytu a chtěly přinejmenším na přechodné období získat pomoc od Charity. Názorným příkladem je několik případů, kdy se např. dostavil manželský pár nebo jeden z manželů s prosbou o pomoc s nalezením nějakého přístřeší pro rodinu. Bohužel v situaci před pěti lety, kdy ještě neexistovala vhodná řešení v naší struktuře sociálních služeb, bylo nutné takovou rodinu rozdělit: otce se starším synem poslat do útulku pro muže a matku s mladšími dětmi do zařízení pro ženy. V případě, že situace rodiny ze společenského a právního hlediska byla fakticky slušná, tzn. nedocházelo ke konfliktům ani násilí, rozdělování rodiny jen kvůli nedo-

statku vhodného přístřeší bylo bezpochyby jistou porážkou. Lze též připustit, že taková rodina je vystavena oslabení svých vazeb, narušení samotné rodinné atmosféry. A proto, když nastaly příznivé okolnosti, byl co nejrychleji zprovozněn hostel.

Co se týče předností nebo silných stránek řešení nabízených v podobě chráněných bytů, do popředí se bezpochyby dostává podpora samostatnosti osob obývajících tato obydlí. Tak, jak bylo zmíněno dříve, osoby, které v nich bydlí, mají povinnost dbát o udržování bytu, o jeho dobrý stav, úklid, ba dokonce i malování. Pravidelně to kontroluje pracovník Charity, který provoz těchto bytů koordinuje. Kontroluje se stupeň, jak jsou udržovány, zda je jejich obyvatelé nezanedbávají nebo dokonce nedevastují. Zároveň se tak uživatelé učí být odpovědnými za jmění, za hodnotu, jakou je byt. Avšak ještě podstatnější je připomínat, že je nutné hradit poplatky za bydlení, nájem, energie a média. Tak se lidem současně vštíplí povinnost uhradit poplatky za nájem, energii a média. Udržení bytu je absolutně prioritní potřebou člověka a tento výdaj nesmí být odkládán na poslední místo, podle toho, zda stačí či nestačí finanční prostředky. Jiným důležitým prvkem, již dříve zmíněným, je zachování životní svobody. Jak v hostelech, tak i v chráněných bytech jsou jejich beneficianti nezávislými uživateli svého bytu. Pokud fungují v rámci zařízení, v organizovaném systému, je samozřejmé, že musí dodržovat pravidla společného hromadného bydlení, a tudíž dbát i příslušné atmosféry a řádu v domě. To se mimo jiné týká rovněž omezených hodin přijímání hostů.

Zatímco v případě hostelu, který je úplně nezávislým komplexem místností, nejsou stanovena žádná omezení přítomnosti hostů nebo jejich odchodu z návštěvy. Důležité však je dodržování nočního klidu a nepřekážení sousedům. V té souvislosti je nutné zdůraznit, že pobyt v hostelu je zpravidla podmíněn krátkodobou smlouvou. Protože vždy existuje jistá obava, že se někdo nebude chovat slušně, nebude dodržovat pravidla občanského soužití, může snadno a rychle takový byt opustit. Je to prvek velmi důležitý, protože: je zde především možnost rychlé intervence, upozornění po jedné či dvou situacích vzbuzujících obavy, ale je to rovněž stimul upozorňující na nutnost dodržování pořádku. Jinou důležitou předností je učení se odpovědnosti za svůj osud. Týká se to zejména odchovanců dětských domovů, pečovatelských zařízení, ale téměř stejně často i dětí z rozvrácených rodin, kde nezískaly návyky starat se o byt a starat se o zajištění své budoucnosti. Protože se často stává, že vychovávající osoby se neztotožňují plně s budoucností svého svěřence, kontrakt bývá nejčastěji krátkodobý, do dosažení plnoletosti. Po tomto období, nesplňuje-li svěřenec očekávání, je odeslán, protože z hlediska práva neexistuje povinnost se jím zabývat. Zpřístupnění možnosti bydlení, které poskytuje dalekosáhlou samostatnost a možnost zachování nezávislosti, životní identity, však současně na druhé straně vyžaduje podávání určitých hlášení, hodnocení, nakolik mladý člověk tuto samostatnost využívá. Je to dokonalá forma školy života, která v perspektivě několika let může utvořit velmi pozitivní návyky.

Co se týče jisté specifiky činnosti Charity v této oblasti, čili, něco co by se dalo nazvat autorským programem podpory pomoci chráněných bytů, je nutné zdůraznit několik prvků tohoto programu. Prvním z nich je bezpochyby správný nábor beneficiantů do projektu chráněných bytů. Z jistoty lze říci, že není možné přidělit byt každému, kdo o to požádá. Bytů je rozhodně méně než žadatelů, proto je nutné rodiny a osoby vybírat, a to takové, které to absolutně nejvíce potřebují, a kterým se rozhodně musí v této oblasti pomoci. V tomto ohledu si jistě zaslouží pozornost otázka, jak situaci rodiny ocenit, hodnotit? Částečně pomáhají doporučení, pokud nějaká mají. Doporučení pomáhají k tomu, aby bylo možné vyvarovat se neúspěchů různého druhu zapříčiněných tím, že osoba, která vyjednává podmínky nájmu hostelového či chráněného bytu většinou slibuje, že všechno bude v nejlepšímu pořádku, načež později se začíná projevovat celá řada problémů, nejčastěji spojených se závislostmi, hlavně na alkoholu. Pak je nutné rozhodovat o vystěhování takové osoby, a někdy i napravování škod, které způsobila. Aby k tomu nedocházelo, je nutné již během náboru velmi důkladně hodnotit osoby ucházející se o byt. Většinou se vědomě a záměrně navrhuje z počátku bydlení v útulku nebo nějakém jiném zařízení na zkušební dobu, aby bylo možné tuto osobu lépe poznat, přesvědčit se, zda má skutečně dobré předpoklady pro proces osamostatňování v životě. V situacích, kdy není možnost takové ověření provést, snažíme se získat nějaké posudky, doporučení od zástupců samosprávy nebo místní farnosti, od někoho, kdo danou osobu zná, a do určité míry může zaručit, že bude v takovém bytě žít pořádně.

Další důležitou součástí programu podpory je úloha sociálního pracovníka nebo osoby, která vykonává dozor nad tím, jak beneficianti žijí v chráněných bytech. Je to téměř klíčový prvek, neboť systematicky realizovaný dozor dává šanci k podchycení nejmenších symptomů, které by mohly ohrozit dobrou správu daného bytu, neplacení nájemného nebo špatné návyky. Hlavně se jedná o vazbu na nevhodnou až nebezpečnou společnost, která uživatele bytu stahuje ke dnu. Pronikavý dozor koordinátora dává možnost rychlé reakce, včasného přerušení procesu, který směřuje ke špatnému konci. Dokonce v situaci, kdy beneficiant není dost silnou osobností, kdy v sobě nese jakési riziko a ohrožení, pak pomocí pravidelné podpory, stimulačních a podpůrných činností existuje velká šance na korekci chování, změnu postoje a úpravu očekávaným způsobem v souladu s programem.

Jiným důležitým prvkem, o kterém byla již dříve zmínka, je vyvíjení veškeré snahy, aby se formovaly postoje odpovědnosti uživatele bytu za svoji budoucnost. Je to jistý směr nebo cíl, který je dominantou programu chráněných bytů a hostelových pobytů. Důležité je, aby to nebylo jen obyčejné očekávání, ale aby v procesu spolupráce s beneficiantem v období, kdy využívá pomoci Charity, byla daná osoba autenticky v této činnosti podporována. V tomto kontextu je nutné zdůraznit ještě jeden prvek, který se mnohým může jevit jako dalekosáhlá ingerence – jedná se o takzvaný „ekonomický trénink“. Je realizován několika způsoby, ve většině případů je to individuální pohovor s osobou odpovědnou za provoz daného bytu. V některých případech to byla rovněž skupinová setkání, kde příslušně připravený trenér se snažil vštípit zásady hospodaření s rodinným rozpočtem naráz více osobám.

V ekonomickém tréninku jsou důležité prakticky tři prvky:

- » v první řadě naplánování měsíčního rozpočtu, tj. společné stanovení cílů a toho, co je nejdůležitější v nejbližším měsíci, na co se musí odložit peníze z předpokládaných příjmů v daném měsíci;
- » v druhé řadě určení fakultativních výdajů, které mohou nebo nemusí být;
- » ve třetí řadě určení výdajů, které mohou být úplně eliminovány nebo s poznámkou jako nejméně důležité, které lze realizovat jen tehdy, kdy na ně zbudou peníze.

To je etapa plánování. Druhou dimenzí ekonomického tréninku je etapa kontroly splnění plánu. Po uplynutí měsíce proběhne setkání s rodinou a provádí se monitoring. Lze přímo říci kontrola účtů, na co byly prostředky vydány. První otázka je, zda naplánovaný příjem v daném měsíci byl dosažen, jestli ne, zjišťuje se příčina proč ne, co bylo důvodem chybného odhadu příjmu ve fázi plánování. V případech že příjem byl překročen, je možné to chápat jako neúspěch a zjišťovat, které z výdajů zapsaných jako fakultativní byly vydány již v první řadě. Největší problém však nastane tehdy, jestli byly po ukončení „účtovacího“ období provedeny neplánované výdaje nebo výdaje, které nebyly uznány jako prioritní, což znamená, že nejdůležitější výdaje spojené s péčí o byt, s platbami za stálé položky, byly, žel odloženy na později. Potom však plánování rozpočtu na následující měsíc v situaci, kdy některé výdaje se musí zdvojnásobit, je samozřejmě mnohem těžší. Je to však neporovnatelně jednodušší situace, než když dochází k mnohaměsíčním nedoplatkům, kde bez podpory nebo jiných dodatečných zdrojů není možné se náležitě o rodinu postarat a žít dále v takovém bytě. Proto bezpochyby podmínkou a šancí na úspěch tohoto předsevzetí je příslušný dozor, monitoring osob bydlících v chráněných bytech nebo v hostelových pokojích.

Závěrem budou představena jistá řešení, o kterých se dříve mluvilo ve vztahu ke konkrétním lokalitám. Jako činnost nejdále jdoucí ve struktuře Charity, je fungování hostelu pro rodiny, který je provozován v budově bývalé ubytovny pro pracovníky křemíkových a dolomitových dolů v obci Wiśniówka u Kielců. Je to 9 samostatných bytových jednotek, které mají obytnou plochu od 26 do 38 m². Mají dvě obytné místnosti (pokoje), velkou předsíň, ve které je nejčastěji zřizována kuchyně, a poměrně velkou koupelnu se sprchou a sanitárním uzlem.

Druhým řešením v této oblasti je komplex chráněných bytů, organizovaný v rámci Domu sociální pomoci a tzv. Místním domem svépomoci (Środowiskowy Dom Samopomocy) v obci Świniary ve sdružené obci Solec Zdrój, odevzdán do provozu v roce 2010. Toto předsevzetí, jak je vidět podle samotného názvu, je součástí sítě systémového řešení. Zařízení bylo na samém počátku určeno pro osoby s psychickými poruchami, po dlouhodobém klinickém léčení. Postižení, kteří přicházejí po mnohaměsíčních pobytech v psychiatrické nemocnici do tohoto zařízení, mají možnost využívat sociálních služeb buďto výlučně v denním systému (týká se to osob bydlících v blízkosti zařízení) nebo využít hostelu jako součásti Místního domu svépomoci. V tomto zařízení je během jisté doby, např.

roku nebo dvou let, prováděn poměrně intenzivní terapeutický proces, který má ověřit, zda daná osoba skutečně dělá pokroky, a zda je schopna se v životě osamostatnit. Jestli takové předpoklady do budoucna nejsou, dochází k překvalifikování – vystavení poukazu do Domu Pomocy Społecznej. Je nutné počítat s tím, že bude následovat dlouhodobý pobyt této osoby v pečovatelském zařízení. V případě, že pokrok je vidět a je předpoklad větší samostatnosti, tato osoba je umístěna v chráněném bytě, kde se může dále učit samostatnosti. Je nutné zdůraznit, že v průběhu 10 let fungování tohoto zařízení bylo zaznamenáno několik případů, kdy se lidé po dvou – tříletém pobytu v psychiatrické nemocnici, dokonce i plně zbavení svéprávnosti, po několika letech terapie vrátili do svého původního prostředí: založili rodinu a byli schopni samostatně existovat. Takové jednotlivé příklady dokazují, že terapeutický proces tohoto typu a proces rozvíjející samostatnost je možný. I proto bylo zařízení rozšířeno, byl dostavěn komplex chráněných bytů, ve kterých může pobývat dokonce až 20 osob. Je to 14 bytových jednotek, takže podle toho, jak budou obývány, existuje velká šance na utváření samostatnosti v životě.

Jiným důležitým prvkem je diferenciací lidí obývajících tento komplex – od zmíněných již rodin průměrně zámožných, které si budou moci dovolit koupit bytu pro rodiny s velmi nízkými příjmy, které se postupně dostávají z bezdomovectví nebo realizují program prolamování stereotypu sociálního vyloučení. Zároveň se jedná rovněž o to, aby se netvořilo ghetto a nebylo v jednom místě soustředěno příliš mnoho osob zatížených životními problémy podobného druhu. Propojování různých funkcí v jednom prostoru bydlení dává šanci větší integrace, větší diferenciací skupiny lidí. Věříme, že tímto způsobem se zvýší adaptační a terapeutické šance osob, které budou umístovány v chráněných bytech či hostelích proto, aby nabyly vlastnosti potřebné pro samostatného bydlení.

MAĎARSKO

PŘEDLUŽENÍ JAKO OHROŽENÍ INTEGRITY RODIN V MAĎARSKU

Tamas Gyuris, Izabella Márton, Magyar Szegénységellenes Hálózat

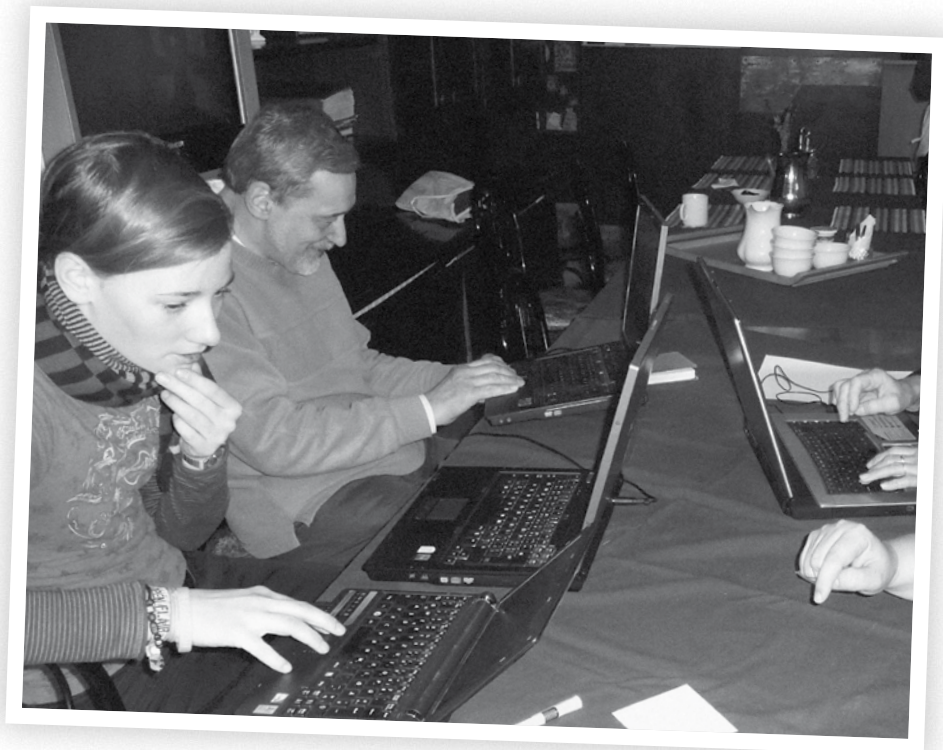
Problém vzrůstající zadluženosti domácností není jen maďarským fenoménem; momentálně jsou v Maďarsku půjčky obyvatel a jejich důsledky v podobě dluhů vůči finančním institucím daleko pod průměrem západoevropských zemí. Nicméně je zjevné, že zadluženost postupně vzrůstá; vývoj ukazuje, že jak zadluženost, tak předluženost se také v naší zemi stanou v blízké budoucnosti vážným problémem.

Současné v Maďarsku chybějí nástroje, jak se s tímto problémem vypořádat. Zatímco v jiných zemích Evropy byl vytvořen systém institucí, které se zabývají problémy spojenými s nadměrným zadlužením občanů a tyto instituce mají fungující evropskou síť, v naší zemi se teprve nedávno začaly projednávat otázky spojené s tímto tématem. Jde o následující agendy:

- » malá dostupnost nízkých půjček, nízkoprocentních úvěrů (nedostatek bank pro chudé). Prakticky neexistuje centrální regulace výše úroku. Výsledkem je, že nebankovní instituce v Maďarsku zneužívají nedostupnosti jiných druhů půjček pro velký počet lidí žijících v chudobě a nastavují daleko vyšší procento úroků než je na peněžním trhu běžné;
- » problém lichvářských půjček, týkající se na prvním místě obyvatel žijících v nejpostiženějších oblastech země, se stává stále vážnějším a je způsoben zejména nedostatečným přístupem k jiným druhům půjček (poskytovaných bankovními institucemi). S lichvářskými praktikami se setkáváme ve všech oblastech země, ale problém postihuje zejména vesnice (osady), obývané chudými lidmi. Ačkoliv před nedávnem dosáhla medializace tohoto problému značné hloubky a rozsahu a určité kroky byly provedeny (hlavně na úseku trestní legislativy), musíme si přiznat, že dokud nebudou dosažitelné zdroje půjček poskytovaných za slušných podmínek, budou lidé v důsledku svých tíživých situací nuceni využívat půjček, které se jim nabízejí na lichvářský úrok;
- » nízká úroveň nebo naprostý nedostatek finančního vzdělání tomuto velkému rozsahu zadlužení občanů napomáhá. Děti mající povinnou školní docházku doposud nejsou vzdělávány v základních znalostech zacházení s penězi, v ekonomice a zákonitostech trhu. Mezi tak mnoha dospělými osobami, které učí děti, se stěží najde někdo, kdo by byl schopen tyto chybějící znalosti dětem předat, případně poskytnout informace o dostupných peněžních službách, základních právech, ochraně spotřebitele atd, aby se zmírnila bezbrannost lidí využívajících nabídku „levných“ půjček a zabránilo se sociálnímu vyloučení jednotlivců i rodin;

- » v Maďarsku nebyl dosud vytvořen systém institutů ani legální rámec pro otázky předlužení (není například k dispozici institut privátního bankrotu, který funguje v mnoha západoevropských zemích). V současnosti se nabízejí pouze sociální služby, které poskytují určitý druh pomoci v rámci služeb dluhového managementu. Tento druh finanční podpory kombinovaný s poradenstvím je omezen na vyrovnání dluhů ve veřejných službách;
- » neexistují služby pomoci dlužníkům právní poradou nebo právním zastoupením v případě sporu s finančními institucemi nebo poskytovateli veřejných služeb. V tomto bodě institucionální systém ochrany spotřebitele patrně neodpovídá žádnému z těchto požadavků;
- » nakonec bychom měli zmínit nízkou úroveň povědomí a společenské odpovědnosti finančních institucí. Nechybějí pouze systémy ochrany spotřebitele ve finančních záležitostech, ale je těžko najít i srozumitelné a vlídné informační materiály pro veřejnost.

Předlužení jako fenomén může být v Maďarsku rozděleno do dvou hlavních skupin: související s bydlením a související se spotřebitelskými úvěry.

Předlužení spojené s bydlením

Sociální zákon připouští takzvanou podporu na udržení bydlení od roku 2004. Dávka je poskytována místními úřady na základě individuální žádosti. Hlavní podmínkou pro poskytnutí podpory jsou nízké příjmy (příjmový práh je 42 750 HUF na osobu a měsíc, což je přibližně 150 EUR), a že náklady na bydlení přesahují 20 % měsíčního příjmu domácnosti. V roce 2004 obdrželo příspěvek na bydlení 200 000 domácností, to představuje 6 miliard HUF (přibližně 22 milionů EUR). V roce 2009 stoupl počet žádostí na 350 000 a celková výše příspěvků na bydlení na 19 miliard HUF.

Obecní úřady získávají 90 % objemu financí na podporu bydlení z centrálního rozpočtu. Oněch 19 miliard HUF spotřebovaných v roce 2009 představuje 0,1 % celkového státního rozpočtu. Porovnáno s průměrem zemí EU, kde tento příspěvek činí 1 % státního rozpočtu, je jasné, že Maďarsko spotřebovává velmi malou část svých finančních zdrojů na tuto formu podporující úhradu nákladů na bydlení svých občanů.

Vedle příspěvku na bydlení jsou používána ještě další podpůrná opatření. Lidé obdrží tu a tam určitou subvenci na úhradu spotřeby plynu za různých podmínek. V roce 2006 tuto subvenci získaly 2 milióny domácností. Toto číslo představuje prakticky celou populaci, která je napojena na rozvod plynu. Na tento účel spotřeboval stát 165 miliard HUF (0,5 % HDP) z rozpočtu. Po určitých omezeních v regulaci dávek se počet subvencovaných domácností snížil na 1 milión v roce 2008. Ačkoliv bylo plánováno zrušení tohoto příspěvku, vláda již rozhodla, že subvence na cenu plynu bude poskytována nadále do konce roku 2010. Zůstává otázkou, jak se toto opatření bude dále vyvíjet.

Přes existující, byť omezená opatření, mnoho rodin není schopno pokrýt náklady na bydlení. Asi 300 000 rodin (8–10 % z celkového počtu) mělo nedoplatky v roce 2003 a 600 000 rodin (15–20 % z celkového počtu) mělo nedoplatky v roce 2009. Více než 100 000 rodin se dostalo do neschopnosti platit nájem ve srovnání s předcházejícím rokem. Celkový objem dluhů souvisejících s bydlením (plyn, elektřina a ústřední topení) činí částku okolo 60–70 miliard HUF (222 milionů EUR). Tato částka je 3–4× vyšší než celková částka, která byla poskytnuta formou příspěvku na bydlení v roce 2009.

Předlužení ve vztahu k spotřebitelským úvěrům

Hlavním důvodem, proč lidé v Maďarsku si berou půjčky, je bydlení (stavba domu nebo jeho koupě) nebo spotřeba. Počet úvěrů na domácnosti dosahuje 40 % HDP, 60 % úvěrů bylo realizováno ve Švýcarsku. Ekonomická a finanční krize a slábnutí maďarského forintu způsobilo 20–30 procentní vzrůst počtu splátek. Objem měsíčních splátek dosahuje 20–25 % měsíčního příjmu rodin s úvěry. Momentálně existuje 5 700 000 úvěrů v domácnostech (počet domácností s úvěry je 4 000 000). K tomu 27,2 % všech úvěrů není placeno včas. Co však je ještě více ohromující, že 641 000 domácností závažným způsobem neplní

závazky při splácení dluhů (déle než 90 dní). Jejich počet vzrostl v roce 2009 na 50 %. Toto vážné zanedbání se týká 7,5 % všech úvěrů (a jejich proporčního zdvojnásobení v roce 2009).

Čísla ukazují, že nesplácení dluhů je běžnější mezi půjčovatelí menších úvěrů, jejichž vlastníky jsou rodiny s nízkými příjmy a žijící bez rezerv. Tisíce nemovitostí jsou nyní předmětem exekucí z důvodu, že rodiny, které v nich žijí, nejsou schopny splácet poskytnutý úvěr.

Podmínky pro udělení půjčky se zpřísnily od roku 2010. Banky jsou povinny u žadatelů zjišťovat, jaká je jejich schopnost splácet (dříve mohl získat úvěr prakticky každý, dokonce i ti, kteří měli dosud nesplacené půjčky). Zúžení možnosti neodpovědného půjčování na úrok má dva důsledky: méně úvěrů s následujícími problémy a nižší úvěry pro lidi s nízkými příjmy. To znamená, že rodiny s nízkými příjmy nejsou schopny získat dům nebo byt (je nedostatek bytových jednotek, 90 % bytů je pronajímáno.)

Existující systém managementu dluhů je neschopen vypořádat se s problémy.

Města nad 40 000 obyvatel jsou povinna poskytovat dluhový management. Tato služba může být poskytována pouze v případech dluhů na bydlení (nikoliv však spotřebitelských úvěrů, a to ani v případech, kdy hrozí ztráta bydlení). Jelikož je chudoba soustředěna v malých obcích, je jasné, že mnoho potenciálně ohrožených rodin je z tohoto opatření vyloučeno. Procedura byla nastartována, aby se řešily dluhy spojené s náklady na bydlení (plyn, elektřina, ústřední topení) a je zjevně nedostatečná pro řešení dluhů spojených s hypotékami.

ZÁVĚR

Projekt Společně na Pomoc Ohroženým Rodinám – SPOR – měl za cíl společné a vzájemné učení poskytovatelů sociálních služeb péče o ohrožené rodiny, výměnu zkušeností a multiplikaci efektivních metod sociální práce na ochranu jejich integrity. Podaří-li se přesvědčit o významu sociální asistence v rodinách ohrožených sociálním vyloučením veřejnost a politiky, bude naše společnost zase o jeden demokratický krok dále ve sjednocené Evropě.